

Art-Sanat

Araştırma Makalesi | Research Article

 Açık Erişim | Open Access

1851-1923 Döneminde İstanbul'un Sayfiye Alanları: Dönüşümün Kültürel ve Kentsel Dinamikleri

Istanbul's "Sayfiye" Areas in the Period 1851-1923: Cultural and Urban Dynamics of Transformation

Nefise Burcu Yağan Köylü ¹

¹ Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

Öz

İstanbul, stratejik konumu ve zengin tarihi ile dünya üzerindeki önemli metropoller arasında yer almaktadır. Tarih boyunca, özellikle yaz aylarında, kentin sıcak ve yoğun yaşamından uzaklaşma fırsatı sunan sayfiye alanları, kent sakinlerine doğayla iç içe, huzurlu bir ortam sağlamış, sosyal ve kültürel etkileşimleri teşvik ederek kentin sosyal dokusuna önemli katkılarda bulunmuştur.

Bu çalışmanın temel amacı, İstanbul'un sayfiye alanlarının tarihî ve mekânsal dinamiklerini, ilgili dönemin sosyo-kültürel değişimleri ışığında değerlendirerek bu bölgelerin kent üzerindeki etkilerini incelemektir. Araştırma, Bizans Dönemi'nden 1923 yılına kadar olan süreci kapsamakta ancak özellikle 1851 ile 1923 yılları arasında sayfiye bölgelerinin evrimi ve zengin veriler ışığında İstanbul'un kentsel dönüşümü içerisindeki konumları üzerine yoğunlaşmaktadır. Ayrıca sayfiye kültürünün İstanbul halkının yaşam biçimlerine, sosyal ve kültürel yapıya olan etkileri detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Giriş bölümünde, sayfiye kavramının anlamı ve tarihî önemi açıklanarak İstanbul ile bu kavram arasındaki bağlam irdelenmiştir. İlk bölümde, sayfiye kavramının kökenleri ve İstanbul'daki evrimi üzerine bir analiz gerçekleştirilerek bu kavramın şehrin sosyal ve kültürel yapısındaki etkileri incelenmiştir. İkinci bölümde, İstanbul'un sayfiye bölgelerinin tarihî gelişimi Bizans Dönemi'nden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılı olan 1923'e kadar sistemli bir şekilde ele alınmış ve özellikle 1851-1923 dönemi arasındaki verilere odaklanılmıştır. Çalışmanın son bölümünde, elde edilen bulgular üzerinden İstanbul'un sayfiye kültürünün kentsel ve sosyal yapı üzerindeki etkilerine dair genel bir değerlendirme sunulmuştur.

Abstract

Istanbul, respected for its geostrategic value and richly woven historical fabric, comes on too strong with its fame as one of the megacity centres on the global stage. Throughout history, specifically during the summer months, İstanbul's "sayfiye" and its surroundings have provided a peaceful shelter for the city's residents by ensuring a significant balance required for the hectic nature of the city. These areas have also played an important role in order to shape the city's social norms by encouraging sociological harmony and making the cultural exchange easier.

This study aims to study the evaluation of the historical and spatial dynamics among the socio-cultural changes of İstanbul's "sayfiye" areas during this period. The paper, while expanding through 1923 starting from the Byzantine, makes emphasis on improving the "sayfiye" areas between 1851 and 1923 by relying on the profound sources to illuminate the "sayfiye" places' real place in İstanbul's urban transformation. Besides, it studies in detail how the "sayfiye" culture affected the lifestyles, social and cultural structure of people who live in İstanbul.

In the introduction, the context between İstanbul and the term "sayfiye" has been studied by explaining the true meaning and the history of the term. In the first chapter, an analysis of the roots of the term "sayfiye" and its evolution through İstanbul has been conducted, and the effects on the socio-cultural structure of this term have been

Atıf | Citation: Yağan Köylü, Nefise Burcu, . "1851-1923 döneminde İstanbul'un sayfiye alanları: Dönüşümün kültürel ve kentsel dinamikleri". *Art-Sanat*, 24 (2025): 387-435. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2025.24.0008>

 This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Yağan Köylü, N. B.

 Sorumlu Yazar | Corresponding author: Nefise Burcu Yağan Köylü burcuyagan@gmail.com

Art-Sanat

<https://art-sanat.istanbul.edu.tr/>

e-ISSN: 2148-3582

researched. In the second chapter, the historical development of İstanbul's "sayfiye" areas has been systematically discussed from the Byzantine Period to 1923, when the Republic of Turkey was founded and particularly focused on the data acquired between 1851 and 1923. In the last chapter of the paper, based on the findings obtained, a general assessment of the effects of İstanbul's "sayfiye" culture on urban and social structure is presented.

Anahtar Kelimeler İstanbul • Sayfiye • Banliyöleşme • Osmanlı Devleti • Sosyal Hayat

Keywords İstanbul • Sayfiye Concept • Sayfiye Area • Suburbanization • Ottoman Empire • Social Life

Yazar Notu Bu makale, Nefise Burcu Yağan'ın Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Can Şakir Binan danışmanlığı ve Prof. Dr. İclal Sema Dinçer eş-danışmanlığında 2015 yılında tamamladığı "1980 Öncesi İstanbul'da Tarihi Sayfiye Alanlarında Kentsel ve Mekânsal Değişim Süreci" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Author Note This article is based on the doctoral thesis titled "The Urban and Spatial Transformation Process in Historical Sayfiye Areas of İstanbul before 1980," completed by Nefise Burcu Yağan in 2015 at Yıldız Technical University, Institute of Science and Technology, Department of Architecture, under the supervision of Prof. Dr. Can Şakir Binan and co-supervised by Prof. Dr. İclal Sema Dinçer.

Extended Summary

The term "sayfiye" refers to the settlements preferred by urban residents who want to escape the hot and hectic life of cities in summer. These areas are close to the city centre and offer urban residents a life intertwined with nature and the sea. This concept, which derives from the Arabic word "sayf" (summer), has been used to describe a way of life adopted principally in İstanbul during the summer months. The different geographical conditions of the city have given the opportunity for the development of many country areas at the same time and at different times. In the historical period, these regions have not only been areas for rest and entertainment. At the same time, by providing cultural interaction between the people, it has prepared the ground for the emergence of a different lifestyle and socio-economic structure from the city centre in these areas.

"Sayfiye" areas are especially important in the history of cities in the 19th century. It can be considered an important balance element that has emerged against industrialising and crowded urban environments since the middle of the century. Moving away from the city for health and recreation refers not only to physical needs, but also to a quiet environment where people can be alone with nature and get away from the pressures of city life. Especially, the "sayfiye" lifestyle in 19th-century İstanbul symbolises getting away from the restricting conditions of urban life temporarily and becoming free. In the summer time, the increasing heatwave and the population density in the capital city have led families more likely from upper and middle economic income groups to coastal and rural settlements. The seasonal movement in İstanbul has provided a basis of suburbs, as much as it did for the "sayfiye" areas. This is how the organic relationship between the "sayfiye" culture of İstanbul and the urbanisation forms has emerged.

The study focuses on the period between 1851- 1923 when İstanbul had overcome significant political, sociological and cultural transformations. Although the scope of the study extends from the Byzantine period to the establishment of the Republic of Turkey, the years 1851-1923 appear to be the most important period that accelerates change and determines the transformation of "sayfiye" areas. During this period, the fact that the modern public transportations had started to operate both on sea and air, the implementation of comprehensive legal reforms, which began with the proclamation of the Tanzimat, and significant changes in social life have played an important role in the formation and transformation of the "sayfiye" regions.

Long before this transformation process, "sayfiye" regions had mostly belonged to sultans and the courtiers in palaces. During the Byzantine and early Ottoman periods, palaces, monasteries, and villas located on the shores of the Bosphorus and the Marmara Sea again stand out as "sayfiye" areas used by the ruling sector. However, in the 19th century, transporting these areas became easier, especially with the spread of scheduled steamship and train lines. In particular, these developments in transportation have made the "sayfiye" areas cease to be privileged places and have enabled them to turn into areas that can be used and reached by wider segments of society economically. This transformation in the Ottoman capital also harmonises with Europe and America, where going to coastal and rural recreation areas has become part of a modern lifestyle.

The main purpose of this study is to analyse the historical and spatial dynamics of "sayfiye" areas in İstanbul in the context of urban development and socio-cultural transformations. The study reveals how the "sayfiye" settlements

in İstanbul have evolved architecturally and spatially and how the transformation in leisure practices has taken place while transforming into suburbs and eventually an urban area. In addition, the research examines how “sayfiye” areas take on a role as social circles in which the socio-cultural characteristics of urban residents are redefined differently from those in the city centre.

This research has adopted an interdisciplinary approach that methodically combines disciplines such as historical geography, urban sociology, architectural history and cultural landscape analysis. The comprehensive examination of archival documents, historical maps, cadastral records, periodical publications, travel books and visual materials such as engravings and postcards constitutes the basis of the study. Primary sources such as Erkan-ı Harbiye Maps, Necip Bey Maps and archival documents provide important information about the settlement patterns and property structures of “sayfiye” areas. These documents were supported by the analysis of memories and depictions of the period. Therefore, an attempt has been made to create a holistic framework that reveals the social, cultural and spatial dimensions of İstanbul's “sayfiye” life in detail.

Additionally, in order to monitor spatial transformations and settlement morphologies over time, the analyses performed using period maps were used. It contributes to the spatial analysis of the publications of the period and the content analysis of personal narratives, daily life practices, architectural texture and country areas. Comparative spatial analysis conducted between different “sayfiye” regions such as the Bosphorus coasts, Princes' Islands, Kadıköy- Bostancı and Yeşilköy reveals the different development processes of these recreational areas. In this context, the role of transportation routes, the process of opening land plots for reconstruction and public-private space relations have been specially considered.

The findings of the study reveal that the fact that the transformation of “sayfiye” regions in İstanbul cannot be independently evaluated without studying both urbanisation and urban sprawl. There are some interrelated reasons that trigger this transformation:

- Developments in the field of transportation: The launch of scheduled ferry services by Şirket-i Hayriye in 1851 and the start of scheduled commuter trains on both sides of İstanbul in the following period significantly increased the accessibility of the “sayfiye” areas. These developments have made long-term seasonal stays possible, as well as daily and shorter-term visits. The simplification of weekend or daily trips has allowed leisure time to be integrated more fluidly into everyday life.
- Legal reforms: The enactment of the 1858 Land Law and the regulations that followed it ensured the spread of private property in “sayfiye” areas and the facilitation of land purchases and sales. The parcelling out of lands due to supply around these areas and their subsequent sale by the state accelerated the transformation of these areas into suburbs. These reforms not only accelerated the suburbanisation process but also directed a great number of investors to these areas.
- Social diversifications and multiculturalism: “Sayfiye” style of living attracted not only Ottoman elites but also non-muslim communities, Levantines and foreign nationalities to itself. This multicultural structure contributed to cosmopolitan lifestyles by making socio-cultural make up particularly in regions as Tarabya, Yeşilköy and the Princes' Islands. Thus, the multicultural urban identity that existed in the city centre has also appeared in “sayfiye” regions as well.
- Architectural and Urban Development: The transition process from temporary wooden summer houses to permanent masonry and then reinforced concrete villas reflects a remarkable architectural change in the “sayfiye” areas in İstanbul. The most important features of these “sayfiye” residences are mostly eclectic stylistic elements, spacious patios, decorative details and carefully arranged gardens. These features of the structures, on the one hand, express the social status aspirations of the period, while on the other hand, they show the desire to establish a closer relationship with nature.
- Urban Disasters: Fire, earthquake and epidemics: Frequent fires, cholera epidemics and earthquakes in the city centre have led people to settle temporarily or permanently in “sayfiye” areas located in a peripheral location away from the city centre. These areas offered both physically safer and more favourable living environments in terms of health under the conditions of the period. This perception of safety and health has led to the transformation of the country areas, which were initially used temporarily, into semi-permanent or even permanent settlements over time.

One of the focal points of the study is the study of the settlement texture and morphological differences in different “sayfiye” regions of the country. The Bosphorus shores attract attention as linear settlements that develop around

piers, promenade areas and transportation centres and stretch along the coast. An important socio-spatial differentiation is observed in these settlements. While the mansions belonging to wealthy families are located in areas near the coast, there are local people engaged in fishing and agriculture in village centres, who live constantly in these areas throughout the year and meet the cleaning, maintenance and daily needs of summer residences. This situation reveals that “sayfiye” areas do have the potential not only for seasonal use, but also for permanent settlement and service production.

The Princes' Islands exhibited a scattered and village-like settlement pattern, shaped around religious buildings, piers and squares. While Büyükkada is standing out for its edifice mansions and lively cultural life, Heybeliada has serviced as the centre of education and marine. Burgazada, on the other hand, has offered a peaceful and forested getaway. Each island has developed their own unique identity following its natural characteristics and social structures.

Kadıköy-Bostancı has come to the fore with its grid-planned street layout, wooden mansions on large parcels, and transportation to this region is provided by trains and ferries. With its wide boulevards, right-angled street structure and detached villas, Yeşilköy reflects the European design approach shaped by the influence of Levantine and foreign communities. In these two regions, tea gardens, cinemas, first sea baths and then public beaches have been influential in the formation of an active social life.

“Sayfiye” settlements consist of lively commercial axes, usually filled with cafes, bakeries, bookstores, theatres and cinemas in the inner parts. Public gardens, seaside promenades and outdoor entertainment venues have enriched the public life of these regions by revealing both social integration and class separation. The more free and comfortable environment offered by hut life has prepared the ground for women and children to experience a freer life. Designed in a gender-sensitive way, sea baths have made it possible for women and children to go to the sea. Social events, the culture of going to the sea and music gatherings have enriched the social life of “sayfiye” culture.

At the end of the study, the decisive role of the “sayfiye” areas in the urban development process and cultural structure of İstanbul is revealed. These places should be evaluated not only as recreation and entertainment areas, but also as areas where new ways of life, architectural approaches, and spatial arrangements are applied. “Sayfiye” culture has left a permanent mark on İstanbul's social memory by building a bridge between rural and urban life.

The heritage of “sayfiye” culture still keeps shaping today's İstanbul. The coastal regions and the Princes' Islands happen to face the growing construction pressure and transformations based on tourism. Knowing the historical importance and cultural worth of İstanbul's “sayfiye” regions has vital importance regarding the protection of the multi-layered identity of this rapidly changing and transforming city.

In conclusion, this study contributes to academic discussions on urban history, cultural geography, conservation and heritage studies, tourism and sociology studies. It shows that the “sayfiye” places of İstanbul are not only a reflection of social changes but also of the spaces that shape these changes. The enduring impact of the “sayfiye” culture on the urban fabric of İstanbul makes this phenomenon not only a historical issue but also a valuable perspective for understanding contemporary urban dynamics and cultural sustainability.

Giriş

Büyük metropollerin tarihî dönemlere göre artan nüfus yoğunluğu, hızlı yaşam temposu ve karmaşık günlük rutinleri, bireyleri sürekli olarak dinlenme ve sakinleşme fırsatları arayışına yöneltmiştir. Bu bağlamda, "sayfiye", yaz aylarında sıcak kent yaşamından kaçmayı ve kente yakın kırsal bölgelere veya su kenarlarına çekilmeyi ifade eden bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Sayfiye, yazlık evlerden, şehre yakın kırsal bölgelere kadar geniş bir yelpazeyi içeren bir kavram iken, aynı zamanda dinlenme, rekreasyon, sosyalleşme ve doğayla iç içe olma arzusunu sembolize etmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, İstanbul'un sayfiye alanlarının tarihî ve mekânsal dinamiklerini, dönemin sosyo-kültürel değişimleriyle birlikte ele alarak bu bölgelerin kent üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Araştırma, 1851'den 1923'e kadar olan döneme odaklanarak bu sürede sayfiye bölgelerinin nasıl bir evrim geçirdiğini ve İstanbul'un genel kentsel dönüşümü içindeki yerini incelemektedir. Ayrıca, sayfiye kültürünün İstanbul halkının yaşam biçimleri üzerindeki etkilerini, özellikle de sosyal ve kültürel yapı üzerinde nasıl bir rol oynadığını detaylı bir şekilde ele almaktadır.

İstanbul'un sayfiye alanları, sadece dinlenme ve eğlence mekânları olarak değil, aynı zamanda sosyal sınıflar arası etkileşim, kültürel etkinlikler ve toplumsal değişimlerin gözlemlenebildiği dinamik alanlar olarak işlev görmüştür. Bu bölgelerde zamanla gelişen yalılar, köşkler ve sosyal alanlar, İstanbul halkının sosyal yaşamında merkezî bir rol oynamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, özellikle demiryolu ve buharlı gemi gibi ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, sayfiye kültürünün daha geniş kitlelere yayılmasını sağlamış ve İstanbul'un kentsel gelişiminde yeni bir dönemi başlatmıştır.

Çalışma oluşturulurken kullanılan veri toplama teknikleri, alanyazın-arşiv taraması ve saha çalışmasıdır. İnceleme sırasında aynı tarihî döneme ait harita ve fotoğraflardan elde edilen bilgiler, yazılı kaynaklardan elde edilen verilerle karşılaştırılarak bu verilerin doğruluğu ve tutarlılığı kontrol edilmiştir. Sonrasında bu veriler basit betimsel analiz, nedensel karşılaştırma, değerlendirme ve yorumlama gibi araştırma teknikleri kullanılarak sentezlenmiştir. Sonuç olarak ise, tarihî dönemlere göre İstanbul'un sayfiye bölgeleri tanımlanmış ve 20. yüzyıl sayfiye bölgeleri için yerleşme yapısı diyagramı oluşturulmuştur.

Bu çalışmanın giriş bölümünde, "sayfiye" kavramının tanımı ve tarihî bağlamdaki önemi açıklanmakta; ardından İstanbul ile bu kavram arasındaki ilişkinin tarihî arka planı kapsamlı biçimde ele alınmaktadır. Birinci bölümde, sayfiye kavramının kökenleri ve zaman içerisinde İstanbul'daki dönüşümü ayrıntılı biçimde analiz edilmekte ve kavramın kentin sosyal ve kültürel yapısındaki yeri irdelenmektedir. İkinci bölümde ise, İstanbul'un sayfiye bölgelerinin tarihî gelişimi, Bizans Dönemi'nden başlayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılı olan 1923'e kadar sistematik bir biçimde incelenmektedir. Çalışmanın son bölümünde elde edilen bulgular özetlenmekte ve İstanbul'daki sayfiye kültürünün kentsel mekân üretimi ile toplumsal yapı üzerindeki etkilerine yönelik genel bir değerlendirme sunulmaktadır.

1. Sayfiye

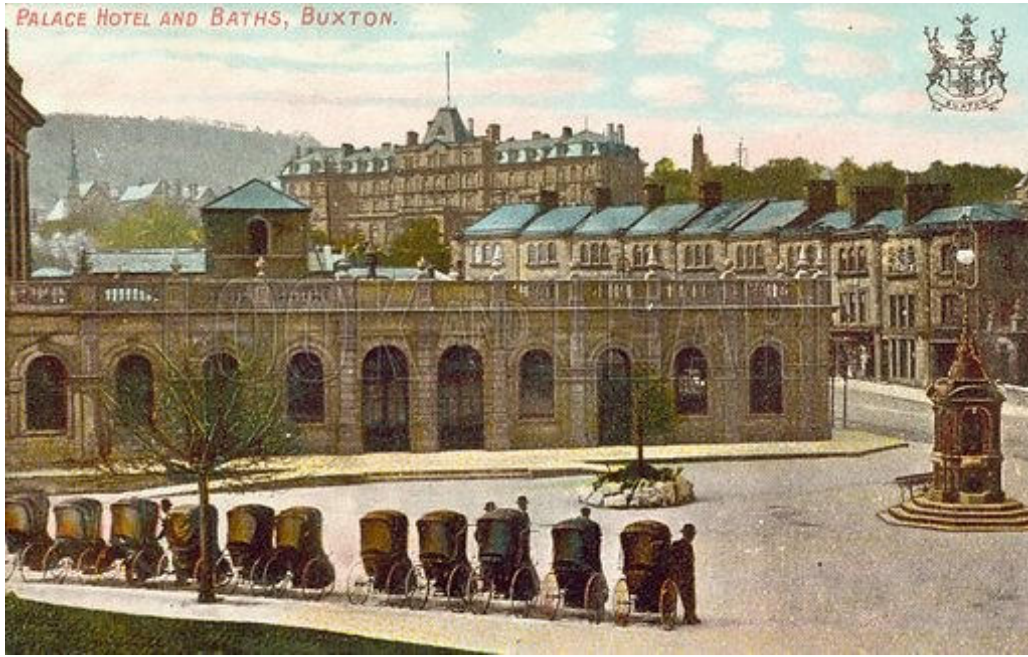
Arapça kökenli "Sayfiye (sayfiyye)" kelimesi, Türk Dil Kurumu *Güncel Türkçe Sözlük*'te birinci anlamıyla "yazlık, yazlık ev", ikinci anlamıyla ise "şehre yakın kırsal alan" olarak tanımlanmıştır¹. Sayfiye² kavramı, yaz mevsimine özgü geçici yerleşim alanlarını ve kent yaşamından uzaklaşmayı ifade ederken, bunun mevsimsel

¹"Sayfiye," Türk Dil Kurumu Genel Türkçe Sözlük, erişim 24 Haziran 2025, <https://sozluk.gov.tr>

²Sayfiye, mesire ve park/bahçe kavramları arasında önemli nüanslar bulunmaktadır. "Sayfiye", genellikle kent dışında yer alan, yaz aylarında daha uzun süreli konaklama amacıyla tercih edilen, çoğunlukla deniz kenarı ya da kırsal yerleşim birimleridir. "Mesire" ise, kısa süreli, genellikle günübirlik ziyaret edilen, doğa ile iç içe, gezinti, dinlenme, eğlenme ve piknik yapma amaçlarına yönelik olarak kullanılan mekânlardır. Park ve bahçeler (örneğin 19. yüzyıldaki İstanbul Tepebaşı Bahçesi) ise kent içinde tasarlanmış, kamusal nitelikte ve daha küçük ölçekte yeşil alanlar olup kentlilerin kısa süreli rekreasyonel ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Dolayısıyla, sayfiye daha uzun süreli konaklamaya, mesire günübirlik doğa ziyaretlerine, park ve bahçeler ise kent içi günlük rekreasyon ihtiyaçlarına yönelik farklı mekânsal ve işlevsel özelliklere sahiptir.

karşıtı olarak yine Arapça kökenli olan “şitâiyye” terimi klasik Türk edebiyatında kış mevsimini anlatan şiirler için kullanılmaktadır³. Böylelikle sayfiye ve şitâiyye, birbirlerinin doğrudan karşıt anlamlıları olmasalar da mevsimsel bağlamları ve kültürel çağrışımları itibarıyla karşıt anlam ilişkisi içinde değerlendirilebilirler.

Mezopotamyalılar, Babilliler ve Romalılar gibi uygarlıkların iklim değişikliklerine bağlı olarak farklı mevsimlerde farklı bölgelerde konakladıklarına dair bilgilere kaynaklarda rastlanmaktadır⁴. Roma Dönemi'nde termal kaynaklar hem tedavi edici işlevleri hem de sosyal dinlenme alanları olarak kullanılmalarıyla dikkat çekmiştir. Hristiyanlığın yayılmasıyla bu mekânlara dair algı ve işlevlerde değişim yaşanmış ve bazı kaplıcalar terk edilmiştir. Ancak Hristiyanlıkta su, arındırıcı ve kutsal bir unsur olarak önemini korumuştur. Bu doğrultuda vaftiz ritüelleri, ayazmalardan şifa amacıyla su içilmesi ya da bu suyla yıkanılması, ayrıca ayinlerde kutsal suyun ibadet edenler üzerine serpilmesi gibi uygulamalar aracılığıyla suyun dinî ve sembolik kullanımı farklı biçimlerde devam etmiştir. Rönesans hareketiyle birlikte sağlık ve dinlenme amacıyla farklı yerlere seyahat etme alışkanlığı Avrupa'da yeniden canlanmıştır. Ancak bu seyahatlerin yoğunlaşması özellikle 16. yüzyılın ortalarından itibaren gerçekleşmiştir. Bu süreç sonucunda, 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde kaplıca ve içme merkezlerinin bulunduğu sahil beldeleri gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde, Bath, Buxton ve Scarborough İngiltere'de; Baden-Baden ise Almanya'da öne çıkan önemli kaplıca merkezleri arasında yer almıştır⁵ (**Görsel 1**).

Kaynak: “Palace Hotel and Baths, Buxton,” Look and Learn History Picture Archive, <https://www.lookandlearn.com/history-images/M362323/Palace-Hotel-and-Baths-Buxton>.

Görsel 1: Buxton Kaplıcaları

Sayfiye bölgelerinin gelişimine yönelik belirtilen sebepler aynı zamanda bu bölgelerde ikincil konut ediniminin artışına katkı sağlamıştır. Antik Roma'da varlıklı kesim, yaz aylarında hem sıcaktan uzaklaşmak hem de toplumsal statüsünü görünür kılmak amacıyla şehir dışında yer alan villalara yerleşmiş ve bu yapılar, dinlenme ve eğlenme işlevi gören sayfiye konutları olarak kullanılmıştır⁶. Orta Çağ Avrupa'sında ise, soylular

³Nurettin Yıldırım, “Klasik Türk Edebiyatında Kış Mevsimini Konu Alan Kasideler (Şitâiyyeler),” *Turkish Studies* 4/8 (2009), 129.

⁴Nazmiye Özgüç, *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler* (İstanbul: Çantay Yayınları, 2011), 72; Tanıl Bora, *Sayfiye Hafiflik Hayali* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 104; Winfried Löschburg, *Seyahatin Kültür Tarihi* (İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları, 1998), 53.

⁵Sheela Agarwal ve Paul Brunt, “Social Exclusion and English Seaside Resorts,” *Tourism Management* 27 (2006), 657.

⁶Jerry Toner, *Leisure and Ancient Rome* (Londra: Polity Yayınları, 2013), 54.

ve kraliyet ailesi üyeleri, av partileri düzenlemek ve idari işleri yürütmek amacıyla mevsime göre farklı bölgelerdeki şatoları kullanmışlardır⁷.

18. yüzyılın ortalarından itibaren içmeler ve kaplıcalar birincil önemini kaybetmiş, bu dönemdeki toplumsal değişiklikler kaplıcaları birer tedavi (kür) merkezine indirmiş ve kaplıca şehirlerinin yapılarında önemli değişikliklere yol açmıştır⁸. Bu dönemde deniz suyunun sağlık üzerindeki olumlu etkilerinin fark edilmesiyle birlikte, 18. yüzyılın ortalarından itibaren İngiltere kıyılarındaki küçük balıkçı yerleşimleri, sağlık turizmine yönelik artan ilgi sebebiyle çok sayıda ziyaretçi çekmeye başlamıştır. Dr. Richard Russel'ın 1752'de yayımladığı *Deniz Suyunun Kullanımı Üzerine Bir Araştırma* adlı eseri, deniz banyolarını bir gelenek hâline getirmiştir⁹. 18. yüzyılın ortalarına doğru, dünya genelindeki ilk plaj İngiltere'de açılmış ve akabinde Avrupa'nın birçok ülkesinde plaj kültürü oluşmuştur (**Görsel 2**).

Kaynak: Bill Syken, "Atlantic City: Scenes From a Beach Town's Heyday," *LIFE*, 21 Haziran 2023, <https://www.life.com/history/atlantic-city-scenes-from-a-beach-towns-heyday/>.

Görsel 2: Atlantic City Plajı-20. yüzyılın ilk yarısı

19. yüzyılda turizmin ve özellikle sayfiye yerleşmelerinin yükselişinde iki ana etken vardır: Birincisi, tren ve buharlı gemilerin kullanımının artmasıyla ulaşımın gelişmesi, ikincisi ise sanayi devriminin ardından gelir artışı ve boş zamanın artmasıyla "tatil" kavramının ortaya çıkışıdır¹⁰. Sanayi Devrimi sonrası çalışan kesimin doğaya kaçış ihtiyacı, şehir dışı gezilerini, kafeleri, bira bahçelerini ve konser alanlarını popüler hâle getirerek özellikle deniz kenarındaki sayfiye yerleşmelerine ilgiyi artırmıştır. Ancak sınırlı zaman ve gelir sebebiyle bu yerleşmeler büyük şehirlerin yakınında gelişmiştir. Örneğin, İngiltere'nin kuzey Yorkshire sahili, Durham ve Teeside maden bölgelerine yakınlığından dolayı gelişmiş ve önem kazanmıştır¹¹. Benzer şekilde, Amerika Birleşik Devletleri'nin Atlantik City (**Görsel 2**) gibi kıyı şehirleri de kuzeydoğu sanayi şehirlerine yakın konumları sebebiyle öne çıkmıştır¹². Demiryolu hatlarının kurulması ve tren seferlerinin başlaması, birçok bölgede sayfiye yerleşmelerinin ortaya çıkmasını ve mevcut olanların daha da gelişmesini sağlamıştır. 1830'da ilk tren seferi Liverpool-Manchester arasında gerçekleştirilmiş ve tren yolu zamanla Brighton'a

⁷Frances Gies ve Joseph Gies, *Life in a Medieval Castle* (Londra: Harper & Row, 1994), 77.

⁸John Alfred Ralph Pimlott, *The Englishman's Holiday* (Londra: Faber and Faber Yayınları, 1947), 32.

⁹John K. Walton, "The Demand for Working Class Seaside Holidays in Victorian England," *Economic History Review* 24 (1989), 252.

¹⁰Jim Butcher, "Constructing Mass Tourism," *International Journal of Cultural Studies* 23/6 (2020), 903, erişim 4 Temmuz 2025. <https://doi.org/10.1177/1367877920911923>.

¹¹Geoffrey Wall, "The British Seaside: Holidays and Resorts in the 20th Century," *Annals of Tourism Research* 29 (2011), 570.

¹²Eric Cohen, "Who is a Tourist? A Conceptual Classification," *Sociological Review* 22 (2000), 527-555.

uzatılarak bu iki büyük şehri sayfiye yerleşmelerine bağlamıştır¹³. Benzer şekilde, 1873 ve 1888'de İstanbul'un iki yakasında banliyö trenleri seferlere başlamış, İstanbul'un sayfiye alanlarının bir bölümü bu tren yolu çevresinde gelişmiştir.

19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başlarında refah seviyesindeki artış, tatil ve iç turizm sektörünün büyüme eğilimini desteklemiştir. Ancak bu süreci, önce 1. Dünya Savaşı, ardından 1930'ların ekonomik çöküntü yılları ve en sonunda 2. Dünya Savaşı kesintiye uğratmıştır. Tablo 1'de dünyada sayfiye kültürünün ve sayfiye bölgelerinin tarihî perspektifte gelişimi gösterilmiştir.

Tablo 1: Tarihî Perspektifte Sayfiye Kültürü ve Popüler Sayfiye Bölgeleri

Dönem	Bölge	Popüler Sayfiye Bölgeleri	Sayfiye Alışkanlıkları	Ulaşım Olanakları
Antik Roma	Avrupa	Baiae, Tivoli, Pompeii, Herculaneum, Capri	Şehir dışındaki villalarda yaz aylarını geçirme, termal sular ve doğal manzaraların tadını çıkarma, sosyal etkinlikler.	At arabaları, gemiler ve yaya yolları
Orta Çağ	Avrupa	Loire Vadisi, Rhineland, Normandiya	Şatolarda mevsimlik konaklamalar, av partileri ve kraliyet ziyafetleri.	At sırtında seyahat, nehir gemileri
Rönesans	Avrupa	Floransa, Venedik, Roma, Napoli	Kültürel geziler, sanatsal faaliyetlere katılım ve yazlık saraylarda vakit geçirme.	At arabaları, küçük tekneler
17.- 18. Yüzyıl	Avrupa	Bath, Buxton, Scarborough, Baden Baden, Spa, Karlovy Vary	Termal sular ve kaplıcalar, sağlık ve dinlenme amaçlı ziyaretler.	Koçlar, özel taşıma araçları, nehir yolları
19. Yüzyıl	Avrupa ve Amerika	İngiltere'nin Yorkshire sahili, Atlantic City, Brighton, Deauville	Demiryolları sayesinde artan erişilebilirlik, deniz kenarında tatiller ve sosyal etkinlikler.	Demiryolları, buharlı gemiler
20. Yüzyıl Başları	Global	Riviera, Florida, California, Amalfi Kıyısı, Côte d'Azur	Küresel turizmin başlaması, lüks tatil yerlerinde ve plajlarda vakit geçirme.	Otomobiller, trenler, gemiler ve ilk uçuşlar

Kaynak: Hazırlayan: N. B. Yağan Köylü, 2024

2. İstanbul'un Tarihî Sayfiye Alanları

Bu makalede, Bizans Dönemi'nden 1923 yılına kadar uzanan süreçte İstanbul'un tarihî sayfiye alanlarının kentsel dönüşüm süreci, dört temel dönem çerçevesinde sistematik olarak incelenmektedir. İlk dönem, Osmanlı Devleti'nin 1453 yılında İstanbul'u fethetmesinden önceki dönemi kapsamakta olup Bizans Dönemi'ne özgü sayfiye kullanımları ve bu alanların kentsel morfolojideki yeri üzerine odaklanmaktadır. İkinci dönem, İstanbul'un fethiyle başlayıp 1718 yılında Lale Devri'nin başlamasıyla sona ermektedir. Bu dönemde, Osmanlı kent kültürünün şekillenmesiyle birlikte erken sayfiye pratiklerinin ortaya çıktığı ve gelişim gösterdiği gözlemlenmektedir. Üçüncü dönem, Lale Devri'nden başlayarak 1851 yılında Şirket-i Hayriye'nin kuruluşuna kadar olan süreci kapsamaktadır. Bu dönemde, Batılılaşma eğilimlerinin etkisiyle birlikte sayfiye alanlarının kullanım biçimlerinde ve mekânsal kurgusunda belirgin bir dönüşüm yaşanmıştır. Dördüncü ve son dönem ise 1851 yılından başlayarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edildiği 1923 yılına kadar uzanmaktadır.

Çalışmada, ilk üç döneme ilişkin sayfiye kavramının gelişimi özetle ele alınmakta, asıl odak noktası olarak ise 1851-1923 yılları arasındaki dördüncü döneme ağırlık verilmektedir. Bu dönem, İstanbul'un sayfiye bölgelerinin hızlı bir mekânsal ve toplumsal dönüşüm süreci yaşadığı bir evreyi temsil etmektedir. Özellikle 1851 yılında Şirket-i Hayriye'nin kuruluşu, ulaşım ağlarının genişlemesi sayesinde sayfiye alanlarına erişilebilirliği

¹³Wall, "The British Seaside," 570.

artırmış; bu gelişme, kent sakinlerinin ve Osmanlı elitinin Boğaziçi kıyılarını dinlenme ve sosyalleşme mekânı olarak benimsemelerinde etkili olmuştur. Söz konusu süreçte, sayfiye bölgelerinin kentsel dokusunda ve sosyal işlevlerinde kayda değer değişimler meydana gelmiş, bu alanlar kamusal yaşamın önemli sahneleri hâline gelmiştir. Nihayetinde, 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, Osmanlı Dönemi'ne özgü sayfiye yaşamı da sona ermiş ve bu alanlar yeni rejimin kentleşme politikaları doğrultusunda farklı bir dönüşüm sürecine girmiştir.

2.1. 1453 Öncesi İstanbul'un Tarihî Sayfiye Alanları

İstanbul'un sayfiye yaşamıyla ilgili ilk kaynaklar, Bizans Dönemi'ne aittir. İnciciyan'a göre, imparator ailesi ve soylular, şehir merkezinin dışında güvenli olduğunu düşündükleri bölgelere yazlık evler ve saraylar inşa ettirmişlerdir¹⁴. Köroğlu, 4. yüzyıldan itibaren imparatorların şehir surlarının dışında denize ve manzaraya hâkim avlanma imkânı sunan kırsal alanlarda dinlenmek ve salgın hastalıklardan kaçmak amacıyla sayfiye saraylarına gittiklerini belirtmiştir¹⁵. Kuban ise Bizans Dönemi'nde İstanbul'un sayfiye bölgelerini Topkapı, Maltepe, Haznedar, Haramidere, Kâğıthane Deresi ve çevresi, Rami, Topçular, Eyüp, Sütlüce ve Hasköy, Bakırköy, Küçükçekmece Gölü çevresi, Dolmabahçe, Beşiktaş, Ortaköy, Tarabya, Çengelköy, Vaniköy, Göksu, Bostancı, Kadıköy, Fenerbahçe, Caddebostan, Dragos, Küçükyalı, Cevizli, Tuzla, Cevizli ve Yakacık olarak sıralamıştır. Küçükyalı bölgesinde tespit edilen saray kalıntılarına dair yapılan araştırmalar, bu yapıların Bizans Dönemi'ne ait sayfiye saraylarından biri olan Bryas Sarayı'na ait olduğu yönünde kuvvetli veriler sunmaktadır¹⁶ (**Görsel 3**).

Kaynak: "Küçükyalı Arkeopark," The Byzantine Legacy, <https://www.thebyzantinelegacy.com/kucukyali>

Görsel 3: Bryas Sarayı Kalıntıları-Küçükyalı

2.2. 1453-1718 Yılları Arasında İstanbul'un Tarihî Sayfiye Alanları

1453 yılında İstanbul'un II. Mehmed tarafından fethedilmesi sonrasında, şehirdeki sayfiye yaşamının gelişimine öncülük eden başlıca aktörler padişahlar, hanedan üyeleri ve saray mensupları olmuştur. Padişah ve saray çevresi, 18. yüzyıla kadar İstanbul ve çevre bölgelerde avcılık ve doğa ile ilgili etkinlikler için sıklıkla kısa süreli konaklamalar düzenlemiş ve bu konaklamalar çoğunlukla çadırlarda gerçekleşmiştir¹⁷. Bu süreçte,

¹⁴Gugas İnciciyan, *Boğaziçi Sayfiyeleri* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000), 37.

¹⁵Gülün Köroğlu, *İstanbul'daki Bizans İmparatorluk Sarayları* (İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayını, 2006), 4.

¹⁶Doğan Kuban, *İstanbul: Bir Kent Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 87.

¹⁷Mehmet Akan, *Ruhunu Arayan Şehir* (İstanbul: İBB Yayınları, 2006), 46.

saray çevresinin avcılık, doğa ile temas ve mevsimlik konaklama temelli etkinlikleri, sayfiye yaşamının erken biçimlerinin ortaya çıkmasına ve bu kültürün Osmanlı toplum yapısında yer edinmesine zemin hazırlamıştır. Ancak 18. yüzyılda ziyaret edilen bölgelerde dinlenme ve kısa süreli konaklama amaçlarına hizmet edecek şekilde köşk ve kasır gibi yapıların inşa edilme sürecine başlanmıştır¹⁸. Bu dönüşüm, sayfiye kültürünün mimari ve altyapı yönünden daha kalıcı ve gelişmiş bir forma evrilmesini işaret etmektedir.

Haritalara dayalı mekânsal analizler, söz konusu dönemde padişahlar ve saray çevresinin sayfiye alanı seçiminde, Tarihî Yarımada'ya yakınlık gibi coğrafi faktörlerin belirleyici olduğunu ve bu doğrultuda Haliç çevresi ile Boğaziçi'nin öne çıktığını göstermektedir¹⁹. 1453-1718 yılları arasındaki dönemde halkın sayfiye alışkanlıkları, ağırlıklı olarak kent merkezine yakın bölgelerde yapılan kısa süreli ziyaretlerle şekillenmiştir. Dönemin ulaşım olanaklarının sınırlılığı ve maliyetlerin yüksekliği, Boğaziçi'nin Haliç çevresine kıyasla daha geri planda kalmasına sebep olmuştur.

Tarih-i Raşid ve Zeyli eseri, Osmanlı Devleti'nde 1660 ile 1729 yılları arasında kullanılan sayfiye saraylarının ayrıntılı bilgilerini içermektedir²⁰. Bu eserde verilen bilgilere göre 1660-1703 yılları arasında, Beşiktaş Sahilsarayı gibi Boğaziçi kıyısındaki saraylar yazlık olarak kullanılırken; Edirne ve Çatalca'daki saraylar ise daha çok şehir dışında, doğayla iç içe konumlanmış geçici ikamet ve dinlenme mekânları olarak işlev görmüştür. Beşiktaş Sahilsarayı, söz konusu dönemde ve sonrasında, padişahlar tarafından sıklıkla tercih edilen başlıca yazlık mekânlardan biri olarak öne çıkmaktadır. 1703-1722 yıllarına ait belgeler, Tersane Bahçesi ve Aynalıkavak Sarayı, Karaağaç Bahçesi ve İmrahor Kasrı, Kandilli Bahçesi ve Sarayı, Beşiktaş Sahilsarayı ile Valide Sultan'ın Eyüp Sarayı gibi mekânların yazlık kullanım amacıyla değerlendirildiğini göstermektedir²¹. Bu dönemde, padişahların ve valide sultanların farklı coğrafi konumlarda yer alan çeşitli bahçe ve sarayları yazlık olarak tercih ettikleri anlaşılmaktadır. 1722-1729 yıllarına ait kaynaklar ise Beşiktaş Sahilsarayı'nın yanı sıra, Sadabad Sarayı, Emnabad Sarayı (Fındıklı) ve Neşetabad Sarayı (Hatice Sultan Sarayı-Ortaköy) (Görsel 4) gibi yeni yazlık mekânların da kullanımda olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Sadabad Sarayı, bu dönemde padişahların yaz aylarını geçirdikleri ve saray çevresinin sosyal yaşamında önemli bir merkez olarak öne çıkmaktadır²².

Kaynak: Antoine Ignace Melling, *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore* (Paris: Treuttel et Würtz, 1819), <https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=221>

Görsel 4: Neşetabad (Hatice Sultan) Sarayı (Antoine Ignace Melling Gravürü)

¹⁸İnciciyan, *Boğaziçi Sayfiyeleri*, 53.

¹⁹Mustafa Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul* (İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 2002), 125.

²⁰Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır ve Ahmet Zeki İzgöer, çev. Halit Özkan, Hakkı Uygur, Asuman Erkan Emin ve Turgay Şafak (İstanbul: Klasik Yayınları, 2013), 1: 245.

²¹Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, 1: 343.

²²Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, 1: 450.

2.3. 1718-1851 Yılları Arasında İstanbul'un Tarihî Sayfiye Alanları

Osmanlı tarihinde "Lale Devri" olarak anılan ve 1718 yılında başlayan bu dönem, Batı ile ilişkilerin artmasıyla kültürel etkileşimin yoğunlaştığı ve Osmanlı toplumunda modernleşme eğilimlerinin belirginleştiği bir zaman dilimidir. III. Ahmed'in hükümdarlığında ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlık döneminde, sayfiye kültürü de bu dönüşüm sürecinden etkilenmiş; yeni eğlence biçimleri, mekânsal tercihler ve toplumsal pratikler ortaya çıkmıştır²³. Pasarofça Antlaşması sonrasında oluşan barış ortamı, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Boğaziçi ve Haliç bölgelerinde saraylar, kasırlar ve köşkler inşa ettirmesiyle sonuçlanmış; böylece sayfiye kullanımının bu bölgelerde yaygınlaşmasını sağlamıştır²⁴. Dönemin estetik normlarına ve kültürel kodlarına uygun olarak tasarlanan bu yapılar, Osmanlı'da sayfiye yaşamının kurumlaşması sürecinde belirleyici olmuştur.

Avrupa'ya gönderilen ilk elçi olan Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in Fransa'daki gözlemlerine dayanan anlatıları, Kâğıthane'de gerçekleştirilen mekânsal düzenlemeleri ve Sadabad Sarayı'nın inşasını etkilemiş; bu doğrultuda biçimlenen düzenlemeler, erken dönem bir sayfiye yaşamı modelinin oluşmasına zemin hazırlayarak yeni bir yaşam tarzının temsilcisi olmuştur²⁵. Söz konusu yapılar, Osmanlı'nın Batı ile artan kültürel etkileşimlerinin somut bir sonucu olarak ortaya çıkmış olup dönemin estetik eğilimleri ve toplumsal yapıdaki dönüşümün başlangıç noktasını temsil etmektedir. Bu dönemden itibaren, sayfiye kültürü yalnızca padişah ve saray çevresiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda elit sınıfın geniş kesimleri tarafından da benimsenerek daha yaygın bir toplumsal pratiğe dönüşmüştür.

Bu dönemde Osmanlı sayfiye yaşamı, padişahın Topkapı Sarayı'ndan ayrılarak yaz mevsiminin büyük bölümünü geçirdiği ana sayfiye saraylarında yoğunlaşmış ve bu durum, sayfiye kültürünün mekânsal örgütlenmesini belirleyici şekilde etkilemiştir. Padişahlar, bu yazlık saraylardan maiyetleriyle birlikte "biniş" adı verilen kısa süreli gezilere çıkarak güzergâh üzerindeki kasır ve köşklere vakit geçirmiş, ardından yeniden ana sayfiye sarayına dönmüşlerdir. Bu uygulama, yalnızca saray çevresinin değil, aynı zamanda kentli elit kesimin sayfiye pratiklerini de şekillendirmiştir. Bu dönemde, kentli elitler arasında özellikle Boğaziçi kıyılarında yazlık konut inşa etme geleneği güçlenmiş, Boğaziçi'nin Avrupa yakasında, Rumelihisarı ile Kabataş arasındaki kıyı şeridi en çok tercih edilen bölgelerden biri olmuştur. Bu gelişmeye paralel olarak Tarihî Yarımada, Galata-Pera, Üsküdar ve Kadıköy gibi merkezler ise sürekli yerleşime konu olan kentsel alanlar olarak önemini korumuş, böylece kentte yerleşim alanları ile sayfiye alanları arasında belirgin bir işlevsel ayrışma ortaya çıkmıştır.

1730 tarihli Johann Baptist Homann haritası (Görsel 5), 1718-1851 yılları arasında Haliç çevresinde tercih edilen sayfiye bölgelerini ayrıntılı şekilde belgelemektedir. Haritada pembe renkle öne çıkarılan Tarihî Yarımada, Galata ve Kadıköy bölgeleri, yalnızca kentsel merkezleri tanımlamakla kalmayıp aynı zamanda surlarla çevrili anıtsal yapılarla birlikte dönemin yoğun yerleşim dokusunu da yansıtmaktadır. Bu görsel temsil, dönemin kent morfolojisini ve mekânsal hiyerarşisini anlamak açısından değerli bir kaynak niteliğindedir. Haritada, kent merkezinin dışında kalan kırsal alanlar sarı renkle belirtilmiş olup bu bölgeler tarımsal faaliyetlere ayrılmış araziler ve ormanlık alanlardan oluşmakta, topoğrafik özellikleriyle birlikte ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmektedir. Dönemin kartografik görselleştirme teknikleri çerçevesinde, özellikle sayfiye amaçlı kullanım için planlanan yapıların yerleşim düzeni, çizimler ve tarama yöntemleri aracılığıyla detaylı olarak aktarılmıştır. Bu bağlamda, Tersane Bahçesi, Aynalıkavak Sarayı, Karaağaç Sahilsarayı ile Sadabad Kasrı ve ona ait bahçe düzenlemeleri gibi yapılar (Görsel 6), dönemin kırsal peyzajında öne çıkan sayfiye

²³Mehmet Çubuk, "Boğaziçi," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 2 (İstanbul: Tarih Vakfı Yayını, 1994), 266-281.

²⁴Kuban, İstanbul: Bir Kent Tarihi, 274.

²⁵Haldun Hürel, *Burası İstanbul* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2012), 34.

yapıları olarak dikkat çekmektedir. Haritadaki bu görsel anlatım, yalnızca mekânsal dağılımı belgelemekle sınırlı kalmamakta aynı zamanda söz konusu yapıların topoğrafyayla ilişkisini, kırsal ve yarı-kentsel alanlar içerisindeki konumlarını ve dönemin aristokratik eğlence kültürü bağlamında taşıdıkları işlevsel rolleri de ortaya koymaktadır.

Kaynak: Ayşe Y. Kubilay, *İstanbul Haritaları (1422-1922)*, 7.

Görsel 5: Haliç Haritası-18.yüzyıl

Kaynak: Salt Araştırma, Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi, Ali Saim Ülgen Arşivi (TASUH6417). <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/73648>

Görsel 6: Sadabad Kasrı

2.4. 1851-1923 Yılları Arasında İstanbul'un Tarihî Sayfiye Alanları

2.4.1. Sayfiye Yaşamındaki Değişimin Sebepleri

19. yüzyılın ortalarından Cumhuriyet'in ilanına kadar uzanan dönem, Osmanlı sayfiye yaşamı tarihinde belirleyici bir dönüm noktasıdır. Bu süreçte, gelişen sayfiye yerleşmeleri ve bu yerleşimlerde ortaya çıkan özgün yerleşim dokusu, İstanbul halkının sayfiye kültürüne giderek daha fazla entegre olmasıyla birlikte sayfiye yaşamını, padişah ve saray çevresi dışındaki toplumsal kesimlere de açmıştır. Böylece, söz konusu dönem, Osmanlı'nın sosyal dönüşüm dinamiklerini ve mekânsal gelişimini anlamak açısından kritik bir kesit sunmaktadır.

- **Tanzimat Fermanı (1839):** Osmanlı Devleti'nin sayfiye yaşamında kritik bir dönüm noktası olan bu ferman, sayfiye kültürünü köklü bir şekilde etkileyen çeşitli maddeler içermektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyet'in kuruluşuna dek süren dönemde, İstanbul'un sayfiye yaşamının önde gelen aktörlerinden biri gayrimüslim topluluklardır. Ferman, din ayrımı gözetmeksizin Osmanlı vatandaşlarına taşınmaz mülkiyet edinme hakkı tanımış, özel mülkiyeti koruma altına almış ve müsadere uygulamalarına son vermiştir²⁶. Bu düzenlemeler, sayfiye alanlarında mülkiyet sahipliği ve kullanımında önemli bir dönüşümü tetiklemiştir. Bu reformlar sayesinde Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimler, Müslümanlarla eşit haklara sahip olmuş ve bu eşitlik, sayfiye bölgelerinde mülk edinmelerini mümkün kılmıştır.
- **Kırım Savaşı (1853-1856):** Bu dönemin önemli kırılma noktalarından biri, 1853-1856 yılları arasında Osmanlı Devleti, Rusya, Fransa ve İngiltere arasında gerçekleşen Kırım Savaşı olmuştur. Savaş süresince İstanbul'da bulunan askerî birlikler ve diplomatik misyon temsilcilerinin varlığı, kentin sayfiye bölgele- rine yönelik talebi önemli ölçüde artırmıştır. Özellikle Boğaziçi, bu yoğun ilginin merkezi hâline gelmiş; artan talep doğrultusunda Boğaziçi yalılarının değerleri yükselmiş, kira bedellerinde ise dikkate değer bir artış gözlemlenmiştir. Bu gelişmeler, savaş koşullarında dahi İstanbul'un sayfiye kültürünün sürekli- liğini koruduğunu ve Boğaziçi'nin prestijli konumunu daha da pekiştirdiğini ortaya koymaktadır²⁷. Aynı zamanda, yabancı askerler ve ziyaretçiler aracılığıyla ortaya çıkan kültürel etkileşimler, yerel halkın yaşam biçimi üzerinde doğrudan etkili olmuş ve sayfiye bölgelerindeki sosyal yaşamın dönüşümünü şekillen- dirmiştir.
- **Ulaşım İmkânlarının Gelişimi:** 19. yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul'da gözlemlenen mekânsal dönü- şümde, ulaşım altyapısındaki gelişmeler belirleyici bir rol oynamıştır. Özellikle deniz ve kara ulaşım ağlarının genişlemesi, yalnızca kentsel bağlantıların güçlenmesini değil, aynı zamanda kırsal nitelikli sayfiye alanlarının kentle bütünleşmesini mümkün kılmıştır. Bu bağlamda ulaşım, fiziksel erişilebilirliği artırmakla kalmamış, toplumsal ve kültürel hareketliliği de teşvik eden bir araç işlevi görmüştür.

Osmanlı kara ve deniz ulaşımında modernleşme süreci, 1828 yılında buharlı gemilerin Osmanlı sularında kullanılmasıyla hız kazanmıştır. 1837'de İngiliz ve Rus ticaret şirketlerinin kapitülasyonlara dayanarak Boğaziçi'nde vapur taşımacılığına başlaması, İstanbul'da düzenli deniz ulaşımına duyulan ihtiyacı görünür kılmıştır²⁸. 1843 yılında Hazine-i Hassa Vapurları İdaresi'nin kurulması ve "Fevid-i Osmaniye" adı altında Boğaziçi'nde düzenli yolcu taşımacılığına başlanması, devletin bu alandaki ilk kurumsal girişimini temsil etmektedir²⁹.

²⁶Zeynep Çelik, *The Remaking of İstanbul* (Berkeley: Kaliforniya Üniversitesi Yayınları, 1986), 74.

²⁷Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, 95.

²⁸Ali Akyıldız, "Osmanlı İstanbul'unda Deniz Ulaşımı (Modern Dönem)," *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, c. 6 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 439. erişim 2 Nisan 2025, <https://istanbultarihi.ist/221-osmanli-istanbulunda-deniz-ulasimi-modern-donem>

²⁹Eser Tutel, *Şirket-i Hayriye* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), 33.

Bu bağlamda, 1844 yılında Tersane-i Amire'ye ait "Eser-i Hayr" adlı vapurun Boğaz'ın Rumeli yakasında düzenli yolcu taşımacılığı yapmak üzere sefere konulması önemli bir adımdır. Bu vapur, her akşam Bahçekapı'dan hareketle Arnavutköy, Rumelihisarı, Yeniköy, Tarabya ve Sarıyer'e uğramış; ertesi sabah aynı güzergâhı izleyerek geri dönmüştür. Bu hat yalnızca deniz taşımacılığını kurumsallaştırmakla kalmamış, aynı zamanda Boğaz kıyısındaki yerleşimlerin ulaşım ve yerleşim düzenlerini de etkilemiştir. Vapurun sefere konulma gerekçesi, fırtınalı bir havada Beykoz'dan hareket eden bir pazar kayığının Sarayburnu açıklarında batması gibi trajik bir olayla ilişkilendirilmiş, bu doğrultuda halkın güvenli taşımacılığa erişimi devlet tarafından güvence altına alınmaya çalışılmıştır³⁰.

Bu girişim yalnızca Boğaziçi hattını değil, Marmara Denizi üzerindeki İzmit, Tekirdağ, Gemlik ve Bandırma gibi önemli limanlara düzenli seferlerle İstanbul'un bölgesel ağlarla ilişkisini de güçlendirmiştir³¹. 1851 yılında kurulan Şirket-i Hayriye ise İstanbul'un kent içi ulaşımının kurumsallaşmasında dönüm noktası olmuş, Boğaz hattında düzenli vapur seferleriyle iki yaka arasında sosyal ve ekonomik ilişkileri yoğunlaştırmıştır³² (Görsel 7). Bu gelişmeler, daha önce saray çevresi ve kentli elite sınırlı olan sayfiye kültürünün geniş toplumsal kesimlere yayılmasına zemin hazırlamıştır³³.

Şirket-i Hayriye'nin oluşturduğu iskele ağı ve vapur hatları, kıyı yerleşimlerinin fiziki ve sosyal dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Arşiv belgeleri, bu dönemde yabancı elçilerin sayfiye bölgelerine yaptıkları seyahatlerde kendilerine özel vapurlar tahsis edildiğini ve bu yolculukların güvenlik önlemleriyle desteklendiğini göstermektedir³⁴.

Deniz ulaşımının yanı sıra kara ulaşımındaki yenilikler de dikkat çekicidir. 1873 yılında Haydarpaşa-Gebze hattı, 1888'de ise Sirkeci-Halkalı hattı ile şehir hinterlandına ulaşım kolaylaşmıştır³⁵ (Görsel 8). Banliyö hatları, İstanbul merkezinden kırsal alanlara doğru nüfus akışını teşvik etmiş, böylece sayfiye bölgelerinde sosyal ve demografik dönüşümler meydana gelmiştir. Bu süreci destekleyen yapılar arasında Haydarpaşa Garı önemli bir örnektir. Bu yapı yalnızca bir ulaşım yapısı değil, aynı zamanda modernleşen kentin sembollerinden biri olmuştur³⁶.

Şirket-i Hayriye vapurlarının düzenli seferleriyle banliyö tren hatlarının aynı dönemde faaliyete geçmesi, İstanbul'un sayfiye bölgelerine erişimi hem zaman hem de maliyet açısından kolaylaştırmıştır. Böylelikle ulaşım imkânlarının gelişimi, yalnızca fiziki mekânın değil, toplumsal yapının da dönüşümüne katkı sağlamış, sayfiye kültürünün orta sınıf başta olmak üzere daha geniş kesimler tarafından benimsenmesini mümkün kılmıştır.

³⁰Akyıldız, "Osmanlı İstanbul'unda Deniz Ulaşımı (Modern Dönem)," 436.

³¹Tutel, *Şirket-i Hayriye*, 37.

³²Ali Akyıldız, "Şirket-i Hayriye'nin Kuruluşu Meselesi," *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, c. 6, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 454. <https://istanbultarihi.ist/586-the-issue-of-the-establishment-of-the-sirket-i-hayriyye> (erişim: 2 Nisan 2025).

³³Akyıldız, "Osmanlı İstanbul'unda Deniz Ulaşımı (Modern Dönem)," 451.

³⁴Akyıldız, "Osmanlı İstanbul'unda Deniz Ulaşımı (Modern Dönem)," 453.

³⁵Yonca Kösebay Erkan, "Haydarpaşa Tren Garı: Bugün, Dün ve Yarın (1) Kentin Bedeninde Bir Yara (2)," *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi* 30 (2013), 113.

³⁶İlhan Tekeli, *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü* (İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013), 115.

Kaynak: Salt Araştırma, Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi (AHISTDIV00043). <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/94019>

Görsel 7: Boğaziçi, Bebek açıklarında yalılar ve vapur

Kaynak: "Yeşilköy Tren İstasyonu / 1912," *Akşam Gazetesi*, 25 Nisan 2022, <https://www.aksam.com.tr/foto-galeri/yasam/istanbulun-yillar-onceki-hali-sizi-cok-sasirtacak-ilk-kez-goreceksiniz/67471/>

Görsel 8: Yeşilköy İstasyonu'nda Banliyö Treni

- **Dolmabahçe Sarayı'nın Yapımı (1856):** Dolmabahçe Sarayı'nın inşası (**Görsel 9**) ve Topkapı Sarayı'nın padişahların sürekli ikametgâhı olma işlevini yitirmesi, İstanbul'un sayfiye yaşamında belirgin bir dönüm noktası olmuştur. Daha önce sayfiye sarayı olarak kullanılan Beşiktaş Sahilsarayı'nın yerine inşa edilen Dolmabahçe Sarayı, 1856 yılı itibarıyla Osmanlı padişahlarının resmî ikametgâhı olarak benimsenmiş ve böylece saray çevresinin Boğaziçi kıyılarına yönelimi kurumsallaşmıştır³⁷. Bu stratejik yer değişikliği, yalnızca padişahın konut tercihleriyle sınırlı kalmamış; aynı zamanda Osmanlı toplum yapısını, devletle bireyler veya gruplar arasındaki ilişkileri ve saray protokolünü Boğaziçi sahil yerleşimlerine taşıyarak

³⁷Tekeli, *İstanbul'un Planlanması ve Gelişiminin Öyküsü*, 146.

bu bölgelerin sosyo-politik ve mekânsal biçimlenişinde dönüştürücü bir rol oynamıştır. Dolmabahçe Sarayı'na yakın bölgelerde yaşamayı tercih eden hanedan üyeleri ve yüksek rütbeli saray mensupları, Kabataş ile Kuruçeşme arasındaki sahil şeridinde yerleşim dokusunun değişiminde öncü bir rol üstlenmişlerdir. Bu süreç, 1856 sonrasında bölgenin sosyal ve mimari yapısında kayda değer dönüşümlerin yaşanmasına zemin hazırlamış; Boğaziçi kıyılarında aristokratik yaşamın mekânsal izlerini belirginleştiren yeni bir yerleşim modeli ortaya çıkarmıştır.

Kaynak: Salt Araştırma, Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi (AHISTDOLM055). <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/126236>

Görsel 9: Dolmabahçe Sarayı

- **I. Dünya Savaşı:** Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında I. Dünya Savaşı'na katılmasıyla birlikte İstanbul, önemli bir sosyal ve ekonomik dönüşüm sürecine girmiştir. Savaşın beraberinde getirdiği nüfus düşüşü, elçiliklere ait yazlık konutlar ile büyük yalı ve köşkların kapanması, ekonomik zorluklar sebebiyle seyahatlerin azalması ve yaşam tarzında meydana gelen değişiklikler, şehir içi ulaşımın yanı sıra özellikle deniz yoluyla seyahat eden yolcu sayısında belirgin bir düşüşe yol açmıştır³⁸.

I. Dünya Savaşı'nın etkileri yüzünden İstanbul'un sayfiye bölgelerinde sosyal yapı hızlı bir değişim geçirmiştir. Özellikle Kurtuluş Savaşı'nda Yunan ordusunun mağlubiyeti sonrası Rum nüfusun büyük bir kısmının Yunanistan'a göç etmesiyle birlikte, eski sakinlerinden büyük oranda boşalan sayfiye alanları, demografik ve sosyal yapı açısından önemli değişikliklere sahne olmuştur³⁹. 1923 yılında Cumhuriyet'in ilan edilmesi ve yeni rejimin Ankara'yı başkent olarak belirlemesi, İstanbul'daki saray çevresi ve bürokratik elitlerin ekonomik ve sosyal konumlarında köklü bir sarsıntıya yol açmıştır. Yönetim merkezinin İstanbul'dan Ankara'ya taşınması, eski elit sınıfın ekonomik gücünü büyük ölçüde kaybetmesine sebep olmuş; bunun sonucunda Boğaziçi başta olmak üzere İstanbul'un sayfiye alanlarındaki yalılar ve köşklar, bu sınıf tarafından satışa çıkarılarak el değiştirmeye başlamıştır⁴⁰.

Bu süreçte, sayfiye yerleşimleri sosyal izolasyona uğramaktan ziyade, sınıfsal bir dönüşüm yaşamıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra hızla yükselen yeni bir ekonomik elit grup (özellikle ticaret ve sanayi alanında zenginleşen yeni iş çevreleri), bu bölgelerdeki boşalan ya da satışa çıkarılan mülkleri satın alarak

³⁸Kuban, *İstanbul: Bir Kent Tarihi*, 354; Çelik, *The Remaking of Istanbul*, 153.

³⁹Kuban, *İstanbul: Bir Kent Tarihi*, 355.

⁴⁰Tekeli, *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*, 91

İstanbul'un geleneksel sayfiye yerleşimlerinde yerleşmeye başlamıştır⁴¹. Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'daki sayfiye bölgeleri, eski saray çevresi elitlerinden, ticaret ve sanayi sermayesinin temsil ettiği yeni varlıklı zümrelere doğru belirgin bir sınıfsal dönüşüm geçirmiştir.

2.4.2. Sayfiye Yaşamının Özellikleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler, 1851-1891 yılları arasında İstanbul halkı ve saray mensuplarının sayfiye bölgelerine gidiş ve dönüşlerini düzenlemek amacıyla "göç fermanı" adı verilen izin belgelerinin yayımlandığını göstermektedir⁴². Sayfiyelere gitmek üzere verilen izinler, dönemin hava koşullarına bağlı olarak mart ayının sonu, nisan ayının ortası veya mayıs ayının başı gibi farklı zaman dilimlerinde belirlenmiştir. Şehir merkezine dönüş ise çoğunlukla ekim ve kasım aylarında gerçekleşmiş böylece sayfiye sezonu, mevsimsel koşullara bağlı olarak yaklaşık altı aylık bir süreyi kapsayan bir döngü hâlinde şekillenmiştir.

18. yüzyılın başlarında yaz mevsimini Belgrad Ormanı'nda geçirerek çadır kuran yabancı elçilik mensupları, yüzyılın sonlarına doğru padişah'tan aldıkları izinle Tarabya ve Büyükdere gibi semtlerde yalı kiralamaya başlamış ve sayfiye kültürüne dâhil olmuşlardır⁴³. 1821 Yunan İsyanı sonrasında ise, devlet isyana destek veren birçok Rum ailesinin değerli mülklerini İstanbul'daki yabancı elçiliklere bağışlamıştır. Bu süreçte, elçiliklere ait Boğaziçi'ndeki yazlık konutlar, İstanbul'un yaz mevsimine özgü sosyal yaşamının odak noktalarından biri hâline gelmiştir (**Görsel 10**). Tanzimat Fermanı'nın ilanının ardından özgürleşen ve ekonomik olarak güçlenen gayrimüslim azınlıklar ile İstanbul'a yerleşen Levantenler, yaz aylarında Büyükdere ve Tarabya gibi semtleri tercih etmişlerdir. Özellikle Levantenler, kış aylarında Pera'daki elçilik bölgelerinde yaşamayı, yaz aylarında ise elçilik yazlıklarının bulunduğu Boğaziçi kıyılarını seçmişlerdir⁴⁴. Bu bölgelerde, Levantenler ile Osmanlı tebaası olan Ermeniler, Rumlar ve Museviler günlük yaşamlarını güvenli ve görece özgür bir biçimde sürdürmüşlerdir.

19. yüzyılın ikinci yarısında, ticaret yoluyla refah seviyeleri artan ve Avrupa'daki yenilikleri deneyimleyen gayrimüslim azınlıklar, İstanbul'da otel işletmeciliğine yönelmişlerdir. Oteller yalnızca kent merkezinde değil, aynı zamanda sayfiye bölgelerinde de açılmıştır. Varlıklı bireylere ve İstanbullu ailelere hizmet veren bu oteller, misafirlerine birkaç haftadan tüm yaz sezonuna kadar değişen sürelerde konaklama imkânı sunarak sayfiye kültürünün yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur⁴⁵ (**Görsel 11**). Sayfiye otellerinin kullanıcı profili toplumsal açıdan tek tip değildir, farklı sosyal gruplar bu yapıları çeşitli biçimlerde kullanmıştır. Her ne kadar otellere ilişkin anı ve hatıratlarda çoğunlukla Levantenler ile gayrimüslim toplulukların deneyimleri öne çıksa da II. Meşrutiyet Dönemi'nden itibaren Müslüman-Türk bireylerin de bu yapılarda konakladığı görülmektedir. Örneğin, Mehmet Rauf'un *Eylül* adlı romanında, Geç Osmanlı Dönemi'nde kentli seçkinler arasında yaygınlaşan sayfiye kültürünü ve bu kültürün mekânsal yansımalarını edebî anlatı üzerinden yansıtır. Necip'in Tarabya'daki bir otelde konaklaması ve Suat ile Süreyya'nın Sarıyer'de bir yalı kiralaması, Boğaziçi kıyılarında şekillenen yazlık yaşam alışkanlıklarını gözler önüne sermektedir. Tarabya'daki otel

⁴¹Vedia Dökmeci ve Turgay Kerem Koramaz, *Yeniköy* (İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı Yayını, 2008), 41.

⁴²Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, İrade Dahiliye İ. DH., 648/45041, 15 Muharrem 1289 [25 Mart 1872]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, İrade Dahiliye İ. DH., 488/33009, 24 Şevval 1278 [24 Nisan 1862]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Defteri Tasnifi A.}MKT.MHM. 217/87, 25 Ramazan 1277 [6 Nisan 1861]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Defteri Tasnifi A.}MKT.MHM. 182/3, 12 Şevval 1276 [3 Mayıs 1860]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Defteri Tasnifi A.}MKT.MHM. 87/63, 8 Şevval 1272 [12 Haziran 1856]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, İrade Dahiliye İ. DH., 342/22556, 3 Şevval 1272 [7 Haziran 1856]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, İrade Dahiliye İ. DH., 319/20632, 9 Şevval 1271 [25 Haziran 1855].

⁴³Mary Wortley Montagu, *The Complete Letters of Lady Mary Wortley Montagu: 1721-1751* (Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları, 1966), 59.

⁴⁴Orhan Türker, *Therapia'dan Tarabya'ya* (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2006), 65.

⁴⁵Yorgo Zarifi, *Hatıralarım Kaybolan Bir Dünya İstanbul 1800-1920* (İstanbul: Literatür Yayınları, 2006), 257.

kozmpolit yapıyla Batılı yaşam tarzını temsil ederken, Sarıyer'deki yalı daha mahrem ve aile merkezli bir sayfiye deneyimine işaret etmektedir⁴⁶. Benzer biçimde, Halit Ziya Uşaklıgil'in *Saray ve Ötesi* adlı eseri, II. Abdülhamid ve Meşrutiyet Dönemleri'nde İstanbul'daki kentli seçkinlerin sayfiye kültürünü yansıtmaktadır. Yazarın Florya, Ayastefanos (Yeşilköy) ve Kuruçeşme gibi sahil semtlerine yazlık amaçlı taşınmaları, mevsimlik yer değiştirme alışkanlıklarını ve kıyı bölgelerinin üst sınıf için taşıdığı sosyal işlevi ortaya koymaktadır. Ayrıca Ayastefanos'taki yazlık otellere dair gözlemleri, bu mekânların sadece dinlenme değil, aynı zamanda modernleşen yaşam tarzının bir parçası olduğunu göstermektedir⁴⁷.

Kaynak: Salt Araştırma, Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi, Ambassade d'Allemagne à Thérapia. Constantinople (AHISTTARA021). <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/122310>

Görsel 10: Tarabya Alman Sefareti

İstanbul'daki sayfiye kültürü, yalnızca yazlık konut sahipliği ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda bu konutların sezonluk kiralınması yoluyla da şekillenmiş ve farklı sosyoekonomik kesimlere yazlık yaşam deneyimi sunmuştur. Özellikle Boğaziçi ve Adalar gibi sayfiye bölgelerinde yaz aylarında geçici olarak kiralanan yapılar, kullanıcılarına her yıl farklı bir bölgeyi deneyimleme ya da belirli bir bölgede düzenli olarak aynı konutu kiralarak istikrarlı bir yazlık yaşam biçimi geliştirme olanağı tanımıştır. Konut satın almaya kıyasla daha ekonomik bir seçenek sunan bu kiralama modeli, özellikle orta gelirli ailelerin yazlık bölgelere erişimini mümkün kılmıştır. Genellikle iki ya da üç katlı olan bu yapılar çoğunlukla tek bir aileye tahsis edilmekte, bazı durumlarda ise ev sahibi binanın bir katında yaşamaya devam ederken diğer katları ya da odaları sezonluk olarak kiraya verilmektedir⁴⁸. Ayrıca, köşk veya yalı gibi daha büyük ölçekli yapıların, mülk sahibinden tamamen bağımsız biçimde başka ailelere tüm yaz sezonu boyunca kiralınması da dönemin yaygın uygulamaları arasında yer almaktadır⁴⁹. Bu bağlamda, sayfiye konutları yalnızca mülk sahipleri için değil, kiracılar açısından da yazlık yaşamın geçici fakat tekrarlayan pratiklerine mekânsal zemin oluşturarak İstanbul'un yazlık kültürünün çok yönlü ve katmanlı yapısına önemli bir katkı sağlamıştır.

⁴⁶Mehmet Rauf, *Eylül* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), 74.

⁴⁷Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi* (İstanbul: Özgür Yayınları, 1992), 96.

⁴⁸Zarifi, *Hatıralarım Kaybolan Bir Dünya İstanbul 1800-1920*, 280.

⁴⁹Anna G. Rilke, *Avrupa Saraylarından Yıldız'a: İstanbul'da Bir Hoş Sada* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 167.

Kaynak: "Tokatlıyan Oteli, Tarabya," Kültür Envanteri, <https://kulturenvanteri.com/yer/tarabya-oteli/#17.1/41.139694/29.057463>

Görsel 11: Tokatlıyan Oteli-Tarabya-20. Yüzyıl Başı

19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'daki sayfiye yaşamındaki önemli olaylardan biri de Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de denize girmek alışkanlığının yayılmasıdır⁵⁰. Bu durum, Osmanlı Devleti'nde sayfiye bölgelerine özgü bir yapı tipi olan "deniz hamamlarının"⁵¹ sayısının artmasını sağlamıştır (**Görsel 12**). 19. yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda denize girme pratikleri, mahremiyet anlayışı, toplumsal cinsiyet rolleri ve mekânsal kurgular üzerinden şekillenmiş bir kamusal deneyim alanı olarak deniz hamamlarıyla somutlaşmaktadır. Bu yapılar, kullanım biçimlerine göre *hususî* (özel) ve *umumî* (genel) olmak üzere iki ana başlık altında değerlendirilmekte olup hususî hamamlar, genellikleyalılara bitişik ya da onlara ait yapılarla özdeşleşmekte; umumî hamamlar ise toplumsal erişime açık, kadın ve erkek kullanıcılar için ayrı ayrı düzenlenmiş mekânlar olarak tanımlanmaktadır⁵². Umumî deniz hamamlarında kadın ve erkek bölümleri arasında fiziksel temas ve görsel geçişi engelleyici mesafe ve örtüleme unsurlarının bulunması gerektiği yönünde kurallar yer almakta, bu ayrım yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda sınıfsal ve kültürel bir farklılaşma olarak da yorumlanmaktadır⁵³. Dönemin nizamnamelerinde deniz hamamlarına ilişkin ölçütler, yer seçimi ilkeleri ve kullanım kuralları ayrıntılı biçimde belirtilmekte; yapıların iç organizasyonunda soyunma alanları, localar, kahvehane ve hela gibi işlevsel birimler tanımlanmaktadır⁵⁴. Kadınlara ayrılan bölümlerde mahremiyetin korunmasına yönelik çevreleme sistemleri ön planda tutulmakta; suya girişte doğrudan atlamadan kaçınılan, ağırbaşlı ve adaba uygun bir tarz tercih edilmektedir. Bu yönüyle deniz hamamları, yalnızca mevsimlik serinleme yapıları değil, aynı zamanda dönemin toplumsal yapısını ve kamusal alanın cinsiyetlendirilmiş sınırlarını yansıtan mekânsal göstergeler arasında yer almaktadır⁵⁵.

⁵⁰Avrupa'da aynı dönemde denize girme pratiği, Osmanlı'dakinden farklı gelişmiştir. Deniz hamamı gibi kapalı yapılar kullanılmamış; bunun yerine açık denize girilmiş, kumda güneşlenilmiştir. Tatilciler, "rolling bathing machine" adı verilen tekerlekli kulübeleri kiralayarak deniz kıyısına hatta suyun içine kadar ilerlemiş ve bu yapılar mahremiyet amacıyla kullanılmıştır. Bk. Clare Beatty vd. *The Seaside Tourist Industry in England and Wales* (Sheffield: Centre for Regional Economic and Social Research, Sheffield Hallam University, 2010), 137; Wall, "The British Seaside," 574.

⁵¹Şehremaneti tarafından çıkarılan 1875 tarihli Deniz Hamamları Nizamnamesi'nde, Salacak, Bebek, Ortaköy, Kabataş, Üsküdar, Çengelköy, Tarabya, Yeniköy, Salıpazarı, Eskiköprü, Davutpaşa, Çatladıkapı, Yenikapı, Ahırkapı, Üsküdar Ayazma İskelesi, Heybeliada, Kuleli, Beykoz, Yenimahalle, İstinye, Kuruçeşme, Kumkapı, Samatya, Makriköyü (Bakırköy) ve Ayastefanos'ta (Yeşilköy) biri kadınlara, biri erkeklerle özel olmak üzere iki adet; Moda Burnu, Beylerbeyi ve Paşabahçe'de ise yalnızca erkekler için birer adet deniz hamamı yapılacağı belirtilmiştir. Bk. Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınevi, 1995), 4: 1617.

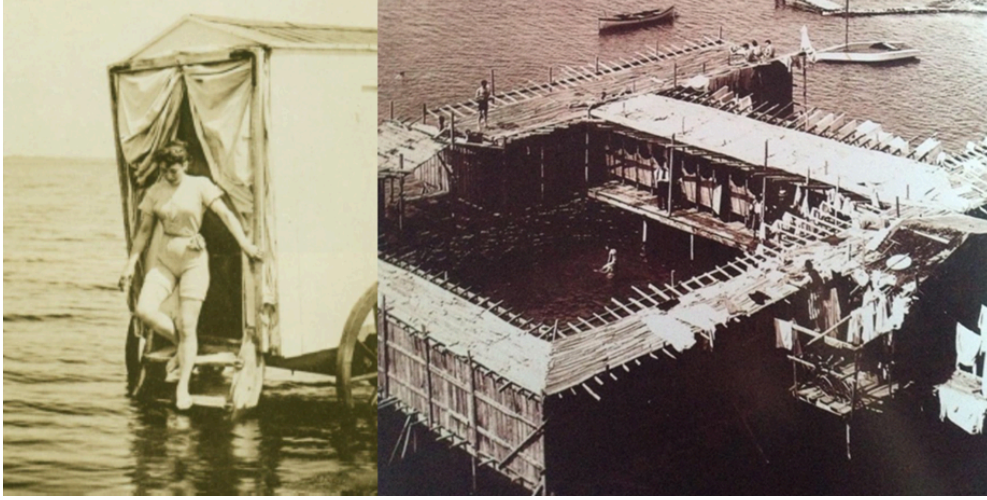
⁵²Burçak Evren, *İstanbul'un Deniz Hamamları ve Plajları* (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2000), 40.

⁵³Süleyman Beyoğlu, "Osmanlı Deniz Hamamları," *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi* 5 (2004), 59.

⁵⁴Nefise Burcu Yağan, "İstanbul'da Denize Girme Alışkanlığının Mekâna Yansıması: Deniz Hamamları," *Mimar:ist* 61 (2018), 79.

⁵⁵Gökhan Akçura, "Deniz Hamamları," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 3 (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), 24-25.

İstanbul'da denizle temas kültürü, 19. yüzyılda deniz hamamlarıyla şekillenmiş ancak 20. yüzyılın başından itibaren, özellikle 1918'deki işgal süreciyle birlikte bu yapılar işlevini yitirmeye başlamıştır. Cumhuriyet'in ilanını izleyen dönemde plaj kullanımı yaygınlaşmış, 1930'lara kadar kadınlar ve erkekler için ayrı plaj alanları sürdürülmüştür. Bu tarihten sonra plajlar birleştirilmiş, sayıları artmış ve daha kamusal bir yapı kazanmıştır. Bu dönüşüm hem toplumsal normların hem de mahremiyet anlayışının modernleşme ekseninde yeniden tanımlandığını göstermektedir.

Kaynak: "Ottoman Empire Beaches and Bathing Culture," Ottoman History Podcast, <http://www.ottomanhistorypodcast.com/2014/02/ottoman-empire-beaches-bathing.html>.

Görsel 12: 19. yüzyıl sonu İstanbul'da Moda Deniz Hamamı ve Avrupa'da plajlarda kullanılan deniz kulübeleri

2.4.3. Sayfiye Bölgelerindeki Değişimin Başlıca Sebepleri

Aşağıda sıralanan sebepler, belirtilen tarih aralığında İstanbul'un mekânsal dönüşümünü şekillendirdiği gibi, dolaylı olarak kente bağlı sayfiye alanlarının oluşumunu ve dönüşümünü de etkilemiştir.

- **Yangınlar, Depremler ve Salgın Hastalıklar:** Yangınlar, Osmanlı Devleti'nin son üç yüzyılından Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar geçen süreçte, İstanbul'un kentsel dokusunu ve toplumsal yaşamını derinden etkileyen başlıca afetlerden biri olmuştur. Yangınların yanı sıra depremler ve salgın hastalıklar da kentin fiziksel yapısında ciddi tahribatlara yol açmış, toplumsal düzende güvensizlik ve geçici çözüm arayışları yaratmıştır. Bu koşullar altında, padişah, saray çevresi ve halk, afet risklerinin görece düşük olduğu düşünülen sayfiye bölgelerine yönelmiştir. Bu yönelim başlangıçta dönemsel ve geçici bir eğilim olarak ortaya çıkmış, sayfiye alanlarına olan ilgi özellikle yaz aylarında belirginleşmiştir. Ancak zamanla bazı ailelerin bu alanlarda kalıcı olarak yerleşmeye başlaması, sayfiye bölgelerinin nüfus yapısında kalıcı değişimlere yol açmış ve bu alanların banliyö niteliği kazanmaya başlamasını hızlandırmıştır.
- **İlmühaber (1839):** 1839 tarihli ilmühaber, Tanzimat sonrası dönemde yapılaşma ilkelerini belirleyen önemli düzenlemelerden biri olarak, kent merkezlerinde yalnızca taş veya tuğla gibi yanmaz malzeme ile inşa edilen kâgir yapılara izin verildiğini; buna karşın sayfiye bölgelerinde ahşap yapıların da kabul gördüğünü ortaya koymaktadır⁵⁶. Yangın riski görece yüksek olan şehir merkezlerinde bu tür malzeme sınırlaması, güvenlik kaygılarını yansıtırken kıyıdaki yazlık alanlarda daha esnek, ekonomik ve hızlı üretilen ahşap yapıların tercih edilmesine olanak tanımıştır. Bu yaklaşım, dönemin mekânsal ve yasal önceliklerinin yapı malzemesi tercihleri üzerindeki etkisini göstermektedir. Nitekim Beyoğlu'ndaki Tokatlıyan Otel'i'nin kâgir olarak inşa edilmesi, yangın riskine karşı uygulanan bu zorunlu yapı politikalarının

⁵⁶Osman Nuri Ergin, *İstanbul'da İmar ve İskan Hareketleri* (İstanbul: Eminönü Halkevi Matbaası, 1938), 27.

doğrudan bir sonucudur. Aynı dönemde Tarabya'da inşa edilen ve yazlık otel işlevi gören Tokatlıyan Oteli ile Summer Palace Oteli ise bu tür merkez dışı yerleşimlerde ahşap yapılaşmanın sürdüğünü gösteren dikkat çekici örnekler arasında yer almaktadır. Bu fark, yalnızca malzeme seçimindeki teknik ya da ekonomik tercihlerle değil, aynı zamanda konumun belirleyici olduğu yapısal ve yasal çerçeveye de ilişkilidir.

- **Arazi Kanunnamesi (1858):** Klasik Osmanlı toprak rejiminde, mirî toprak, çıplak mülkiyeti devlete, toprağı kullanma hakkı tapu adı verilen bir bedel karşılığında fertlere ait olan topraklardır. Miri toprakların bir kısmı özel mülk olarak bağışlanırken ya da bedel karşılığında satılırken, büyük bir kısmı da hizmet karşılığında askerlere veya yüksek mevkilerde bulunan kişilere verilmiştir⁵⁷. Dirlik sistemi denilen bu sistemde, kendisine tımar verilen kişiler, araziden yararlanma hakkına değil, sadece gelirlerine sahip olmuşlardır⁵⁸. 1858 Arazi Kanunnamesi'nin kabul edilmesinden sonra, beş farklı toprak türü tanımlanmıştır: Mirî arazi, mülk arazi, vakıf arazi, metruk arazi ve mevat arazi⁵⁹. Mirî arazi, mülkiyeti devlete ait, yararlanma hakkı devlet tarafından düzenlenen; mülk araziler ise kanunların çizdiği sınırlar içerisinde kimsenin iznine ihtiyaç duymadan üzerine ağaç dikme, bina yapma, satabilme, bağışlayabilme ve miras bırakabilme gibi farklı şekillerde kullanılan arazilerdir⁶⁰. Vakıf arazileri de özünde mirî araziler gibi kabul edildiğinden bu arazilerden vergi alınmamıştır⁶¹. 19. yüzyılın başlarında, İstanbul'un kent merkezi büyük oranda vakıf arazilerine dönüşmüştür. Vakıf üyeleri, bu arazileri kolaylıkla satabilme yetisine sahip olmuşlardır. Arazi Kanunnamesi'nin kabul edilmesiyle, mirî arazilerin el değiştirmesi ve miras yoluyla aktarılması, mülk arazilerdeki uygulamalara benzer hâle gelmiştir. Ayrıca, mirî arazilerin hazine gereksinimlerine uygun biçimde rayiç fiyatla satılabilmesi imkânı da ortaya çıkmıştır⁶².
- **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye (1869):** Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye ile birlikte, özellikle mülk toprakların alım satımına ilişkin düzenlemeler yapılmış ve yabancılara arazi satış yasağı kaldırılmıştır⁶³. Bu süreçte Arazi

⁵⁷Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Yıldız Evrakı Mabeyn Tahvilat Kalemî Y. MTV. 256/50, 06 Zilhicce 1321 [1 Mart 1904]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Yıldız Evrakı Perakende Şifre Kalemî Y. PRK. ŞH.. 8/37, 30.03.1316 [12 Nisan 1900]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Yıldız Evrakı Perakende Şifre Kalemî Y. PRK. ŞH.. 11/3, 27.02.1317 [12 Mart 1901]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Yıldız Evrakı Mabeyn Tahvilat Kalemî Y. MTV. 28/75, 26.02.1305 [10 Mart 1889]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, İrade Hariciye İ. HR.. 223/13044, 06.10.1283 [18 Ekim 1866]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, İrade Mabeyn-i Hümayun İ. MBH. 4/61, 11.12.1328 [24 Aralık 1912]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Hariciye Tercüme Odası HR. TO.. 56/82; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Hariciye Tercüme Odası HR. TO.. 448/86; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Hazine-i Hassa Dairesi HH. D. 12245, 05.06.1296 [17 Haziran 1880]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Hazine-i Hassa Dairesi HH. D. 17245, 29.12.1300 [11 Ocak 1885]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Polis Kalemî PLK. p. 5390; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Hariciye İrade Kalemî HR. İD.. 80/93, 03.04.1918 [3 Nisan 1918]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî DH. MKT. 2074/89, 26.12.1313 [8 Ocak 1898]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Yıldız Evrakı Mabeyn Tahvilat Kalemî Y. MTV. 17/33, 17.05.1302 [29 Mayıs 1886]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Yıldız Evrakı Mabeyn Tahvilat Kalemî Y. MTV. 20/34, 28.05.1303 [9 Haziran 1887]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Yıldız Evrakı Mabeyn Tahvilat Kalemî Y. MTV. 25/41, 18.05.1304 [30 Mayıs 1888]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Dahiliye İdare-i Umumiye Evrakı Ek DH.İ.UM.EK. 107/41, 08.06.1335 [21 Haziran 1919]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Maarif Nezareti Eytam Müdüriyeti MLEEM. 434/14, 23.12.1318 [5 Ocak 1903]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Hazine-i Hassa İdaresi HH. İ. 91/38, 18.10.1311 [31 Ekim 1895]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Hazine-i Hassa İdaresi HH. İ. 115/20, 08.01.1316 [21 Ocak 1900]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Hazine-i Hassa İdaresi HH. İ. 165/32, 18.07.1321 [2 Ağustos 1905]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Maarif Nezareti Evrakı MB.İ. 76/156, 28.06.1328 [11 Temmuz 1912].

⁵⁸Yılmaz Kurt, "Osmanlı Toprak Yönetimi," *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 3 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 59-65.

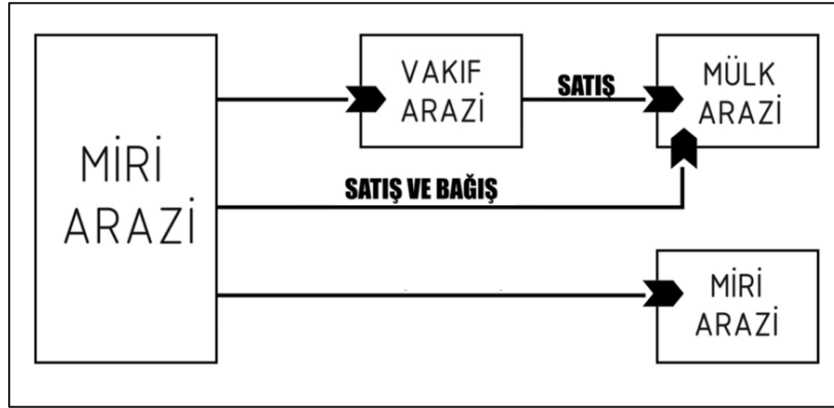
⁵⁹Orhan Çeker, *Arazi Kanunnamesi* (İstanbul: Ebru Yayınları, 1985), 13.

⁶⁰Tosun Arıcanlı, "19. Yüzyılda Anadolu'da Toprak ve Emek", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 129.

⁶¹Halil Cin, *Miri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1969), 49.

⁶²Bülent Köprülü, *Toprak Hukuku Dersleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1958), 77; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Sadaret Mektubi Kalemî Umumi A. MKT. UM. 450/21, 09.07.1277 [9 Temmuz 1861]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, İrade Meclis-i Vala İ. MVL. 440/19542, 29.05.1277 [29 Mayıs 1861]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Maarif Nezareti Eytam Müdüriyeti MLEEM. 1268/22, 27.05.1334 [27 Mayıs 1916]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Maarif Nezareti Eytam Müdüriyeti MLEEM. 1336/15, 07.06.1336 [7 Haziran 1918]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Maarif Nezareti Eytam Müdüriyeti MLEEM. 1337/3, 10.07.1336 [10 Temmuz 1918]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Maarif Nezareti Eytam Müdüriyeti MLEEM. 1340/11, 16.09.1336 [16 Eylül 1918]; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Maarif Nezareti Eytam Müdüriyeti MLEEM. 1340/24, 26.09.1336 [26 Eylül 1918].

Kanunnamesi ile Mecelle, mirî arazilerin özel mülkiyete geçişini hızlandırmış; böylece 19. yüzyıl boyunca İstanbul'daki birçok kentsel alan mülk arazisi statüsüne kavuşmuştur. Bazı mirî araziler önce vakıf arazisine, ardından satışa çıkarılarak mülk arazisine dönüştürülmüştür⁶⁴. Hazine tarafından doğrudan satılan veya padişah tarafından hizmet karşılığı bağışlanan mirî araziler de aynı şekilde özel mülkiyet kapsamına alınmıştır (Görsel 13). Bu değişimle birlikte, sayfiye yerleşmeleri ağırlıklı olarak mülk araziye dönüşen bölgelerde gelişirken, kent içinde mirî arazi olarak korunan alanlar ise has bahçe ve mesire işlevini sürdürerek günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.

Kaynak: Hazırlayan N.B. Yağan Köylü, 2015

Görsel 13: 19. yüzyılın İkinci Yarısında Miri Arazilerin Mülk Arazilere Dönüşümü

- **Arazi Kanunnamesi Hakkında Nizamname (1875):** İstanbul'daki yapılaşmayı yönlendirmek amacıyla hazırlanan Arazi Kanunnamesi Hakkında Nizamname, kenti iki ana bölgeye ayırarak farklı yapı koşulları tanımlamıştır. Birinci bölge, Azapkapı'dan Ortaköy'e uzanan kıyı şeridi ile Cadde-i Kebir ve Şişli çevresini kapsamaktadır. Yoğun yerleşimin hâkim olduğu bu alanda, yangın tehlikesinden dolayı yalnızca kâğıt yapıların inşasına izin verilmiştir. Çelik'in de ifade ettiği üzere, bu sınırlama doğrudan yangın riskini en aza indirmeyi amaçlayan bir tedbir niteliğindedir⁶⁵. Nizamnamede birinci bölge dışında kalan tüm alanlar, daha seyrek yapılaşmaya sahip kırsal ve sayfiye karakterli yerleşimler olarak tanımlanmakta ve ikinci bölge kapsamında değerlendirilmektedir. Tarabya, Beykoz, Yeniköy, Adalar, Bakırköy ve Yeşilköy gibi dönemin kent yoğunluğundan uzak bölgelerinde, gerekli önlemlerin alınması koşuluyla hem kâğıt hem de ahşap yapıların inşasına izin verilmiştir. 1851-1923 yılları arasında bu alanlarda inşa edilen yapıların büyük çoğunluğunda ahşap malzemenin tercih edilmesi, uygulamadaki esnekliğin yanı sıra yapım maliyetleri ve hız gibi pratik gerekçelere dayanmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nden elde edilen belgeler, örneğin Erenköy ve Merdivenköy'de mahalle oluşturulmasına yönelik ifraz işlemlerinde, 1875 tarihli Arazi Kanunnamesi Hakkında Nizamname'nin hükümlerinin titizlikle uygulandığını göstermektedir. Söz konusu düzenleme, yalnızca arazi mülkiyetini değil, aynı zamanda yeni yerleşim alanlarının planlamasını ve mekânsal gelişim yönünü belirleyen temel hukuki çerçeveyi oluşturmuştur⁶⁶.
- **Ebniye Kanunu (1882):** Kanun kapsamında, yeni yerleşim alanlarının parselasyonuna ilişkin işlemler sırasında, devletin karakol ve okul gibi kamusal yapılar için bedelsiz arazi talep edebileceği hükme bağlanmıştır. Ayrıca altyapı hizmetlerinin finansmanına yönelik olarak kanalizasyon ve kaldırım düzen-

⁶³Cin, *Miri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü*, 53.

⁶⁴Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000), 148.

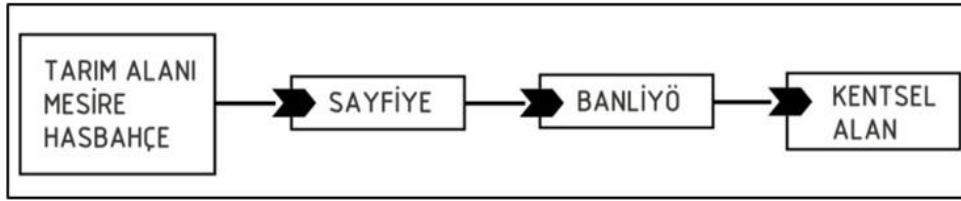
⁶⁵Çelik, *The Remaking of İstanbul*, 112.

⁶⁶Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT.) 1644/125, 3 Zilhicce 1306 [9 Ağustos 1889].

lemeleri için ilgili belediyeye belirli bir bedelin ödenmesi zorunlu kılınmıştır⁶⁷. Birinci bölgede yapı izni almak isteyenler için belediyeye ek olarak Dahiliye Nezareti ve padişah onayı zorunlu tutulurken ikinci bölgede yalnızca belediye onayı yeterli görülmüştür⁶⁸. Sayfiye alanlarında yer alan bağ ve bahçelerde, en az bir dönümlük parseller üzerinde köşk inşa edilmesi şartıyla ifraz işlemlerine izin verilmesi, bu bölgelerdeki arazi kullanımını esnekletirmiştir. Böylece, İstanbul'un kıyı ve çeper bölgelerinde parselasyon süreçleri hızlandırılmış, yalı ve köşk inşaatlarının önündeki idari engeller azaltılmıştır. Aynı doğrultuda, bu yapıların ahşap malzeme ile inşa edilmesine imkân tanınması, Cumhuriyet Dönemi'ne kadar sayfiye bölgelerinde ahşap yapı tercihinin sürmesinde belirleyici bir rol oynamıştır.

2.4.4. Sayfiye Alanlarının Tarihî Gelişimi ve Yerleşim Analizi

19. yüzyılın ortalarından Cumhuriyet'in ilanına kadar olan dönem, İstanbul'un sayfiye bölgelerinin ortaya çıkışı, yer değiştirmesi, dönüşümü ve yerleşim dokusu açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu süreçte sayfiye bölgeleri, 20. yüzyılın başlarından itibaren hızla kentsel alanlara dönüşmüş ve banliyöleşme sürecine girmiştir. "Banliyö" kavramı, Amerika Birleşik Devletleri'nde genellikle orta ve üst sınıfın yaşadığı, bağımsız ve düşük yoğunluklu konut alanlarını tanımlarken⁶⁹, Fransa'da ise düşük gelirli ailelerin ikamet ettiği sosyal konut bölgeleri için kullanılmıştır⁷⁰. Osmanlı örneğinde ise bu kavram, sayfiye alanlarından kalıcı kentsel yerleşimlere dönüşen bölgeleri karşılamakta ve İstanbul'un kentsel yayılma dinamiklerini anlamada önemli bir kavramsal çerçeve sunmaktadır⁷¹. İstanbul'un sayfiye bölgelerinin kırsal kimlikten kentsel nitelik kazanan alanlara dönüşüm süreci, **Görsel 14**'te aşamalarıyla ortaya konulmuştur.

Kaynak: Hazırlayan N. B. Yağan Köylü, 2015

Görsel 14: Sayfiye Alanlarının Kentleşme Sürecinde Geçirdiği Dönüşüm

İstanbul'daki sayfiye bölgeleri, çoğunlukla tarım alanı, hasbahçe ya da mesire yeri olarak kullanılan bölgelerin zamanla yerleşime açılmasıyla ortaya çıkmıştır. Nüfus artışı ve yapılaşmanın yoğunlaşmasıyla bu alanlar banliyö niteliği kazanmış; yazlık ve kalıcı konutların bir arada yer aldığı karma kullanımlı yerleşimlere dönüşmüştür. Kentsel büyüme süreciyle birlikte bu banliyöler kent dokusuna entegre olmuş ve İstanbul'un mekânsal yapısında kalıcı bir dönüşüm yaratmıştır.

Mevcut veriler ve sayfiye alanlarının gelişim dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda, İstanbul'un tarihî sayfiye bölgelerindeki yerleşim yapılarını analiz etmek için en uygun zaman diliminin 20. yüzyılın ilk çeyreği olduğu tespit edilmiştir. Bu tercihin temel gerekçelerinden biri, söz konusu dönemde sayfiye bölgelerinde kentsel dönüşüm süreçlerinin belirgin biçimde ivme kazanması ve yerleşim dokusunda önemli değişimlerin meydana gelmesidir. Ayrıca, bu döneme ait yerleşim yapısını ayrıntılı biçimde yansıtan haritaların varlığı, analiz sürecinde hem veri çeşitliliği hem de doğruluk açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır.

⁶⁷Tekeli, *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*, 163.

⁶⁸İstanbul için 1875 Arazi Kanunnamesi'nde tanımlanan iki bölge uygulaması bu tarihte de devam etmektedir. Birinci bölge, Azapkapı'dan Ortaköy'e uzanan kıyı şeridi ile Cadde-i Kebir ve Şişli çevresini kapsamaktadır. İkinci bölge ise, birinci bölge sınırları dışında kalan Tarabya, Beykoz, Yeniköy, Adalar, Bakırköy ve Yeşilköy daha çok kırsal ve sayfiye karakteri taşıyan bölgelerdir.

⁶⁹Ruşen Keleş, *Kentbilim Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İmge Kitabevi, 1998), 78.

⁷⁰Ebru Salah, "Sayfiye: Reconceptualizing the Transformation of Nature into the City on the Anatolian Side of İstanbul," *Nature and the City: Beauty Is Taking on a New Form*, ed. Jale Erzen ve Raffaele Milani (Sassari: Edizione Edes, 2013), 351.

⁷¹Nazmiye Özgüç, "Sayfiye Yerleşmeleri: Gelişme ve Başlıca Özellikleri," *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi* 22 (1977), 155.

Bu bağlamda, 20. yüzyılın başları, İstanbul'un sayfiye bölgelerine ilişkin kapsamlı mekânsal analizlerin gerçekleştirilmesi açısından stratejik bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Çalışmada belirtilen sayfiye bölgelerinin yerleşim yapılarının incelenmesinde, 1909 tarihli *Erkan-ı Harbiye Haritaları* ile 1918 tarihli *Necip Bey Haritaları* temel kaynaklar olarak kullanılmıştır.

1909 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun Erkan-ı Harbiye Dairesi tarafından hazırlanan Erkan-ı Harbiye Haritaları, İstanbul'daki sayfiye semtlerinin arazi kullanımı ve yapılaşma karakterini ayrıntılı biçimde yansıtmaktadır⁷². Bu haritalar, İstanbul'un sayfiye semtlerindeki arazi kullanımı ve yapılaşma özelliklerini ayrıntılı biçimde belgeleyen özgün kartografik kaynaklardır. Yakın konumda bulunan sayfiye semtlerini bir arada sunduklarından karşılaştırmalı analiz imkânı sağlamaktadır. Yapı adaları, sokak ağı, dinî ve askerî yapılar, eş yükselti eğrileri ve yer adları detaylı olarak işlenmiş; tarım alanlarında ise ekili ürün türleri farklı tarama teknikleriyle görselleştirilmiştir. Ayrıca, ormanlık alanlar, kayalık bölgeler ve mezarlıklar gibi doğal ve kültürel unsurlar da harita kapsamına alınmıştır. Dört ana renk ile görselleştirilen haritalarda, yapı adaları kahverengi, yapılar kırmızı, ormanlık alanlar yeşil, tarım alanları ise sarı renkle gösterilmiştir. Açıklamalar Osmanlı Türkçesi ile yapılmış olup tüm haritalarda ortak bir lejant kullanılmıştır. Haritaların ölçekleri ise kapsadıkları coğrafi alanlara göre değişiklik göstermektedir.

1918 yılında İstanbul Şehir Rehberi için Mühendis Necip Bey tarafından hazırlanan Necip Bey Haritaları, İstanbul'un birçok semtini kapsamlı biçimde belgeleyen önemli bir kartografik kaynaktır. Haritaların Osmanlı Türkçesi versiyonu Viyana'da, Fransızca baskısı ise 1924 yılında İstanbul'da Ali İhsan Matbaası tarafından yayımlanmıştır⁷³. Haritalar, 1/5000 ölçeğinde ve toplam 15 paftadan oluşmakta olup kullanılan renkler ve tarama tekniklerine dair açıklamalar lejant kısmında sınırlı olarak yer almaktadır. Kentsel bölgelerde yapı adalarının sınırları belirginleştirilmiş, iç kısımlar pembe renkle gösterilmiştir. Kırsal alanlarda ise yapıların kütlesi ve yerleşimi yine pembe renkle işlenmiştir. Önemli yapılar -iskeleler, kiliseler, camiler ve okullar- kahverengi renkle öne çıkarılmıştır. Yapı alanları dışındaki bölgeler yeşil renkle tanımlanmış; mezarlık, tarım alanı, ormanlık bölge ve ekili alan gibi çeşitli doğal ve kültürel unsurlar detaylandırılmıştır. Ayrıca, bazı paftalarda yeşil alanların türlerine ilişkin yazılı açıklamalara da yer verilmesi haritaların veri zenginliğini artırmaktadır.

1851-1914 yılları arasında İstanbul'daki sayfiye bölgeleri, coğrafi konumları, ulaşım imkânları ve toplumsal tercihler gibi çeşitli etkenler doğrultusunda farklı kentsel dokular geliştirmiştir. Bu çalışma kapsamında başlıca sayfiye bölgeleri Boğaziçi, Kadıköy-Bostancı, Yeşilköy-Bakırköy, Adalar ve Üsküdar-Çamlıca olmak üzere beş ana başlık altında incelenmiştir. Ancak bu bölgelerin analizine geçmeden önce, 1718-1914 döneminde önemli bir sayfiye alanı olan ancak bu özelliğini zamanla yitiren Haliç bölgesinin tarihî gelişimine dair kısa bir çerçeve sunulması gerekmektedir. Haliç'in bu süreçte geçirdiği dönüşüm, yalnızca fiziksel mekânın değişimini değil, aynı zamanda sayfiye işlevinin kentsel bağlam içinde nasıl evrildiğini ortaya koymak açısından da önem taşımaktadır. Bu öncül değerlendirme, 19. yüzyılda İstanbul'un sayfiye alanlarının mekânsal yayılımını ve işlevsel dönüşümünü anlamaya yönelik bütüncül bir zemin sunacaktır.

• Haliç Bölgesi

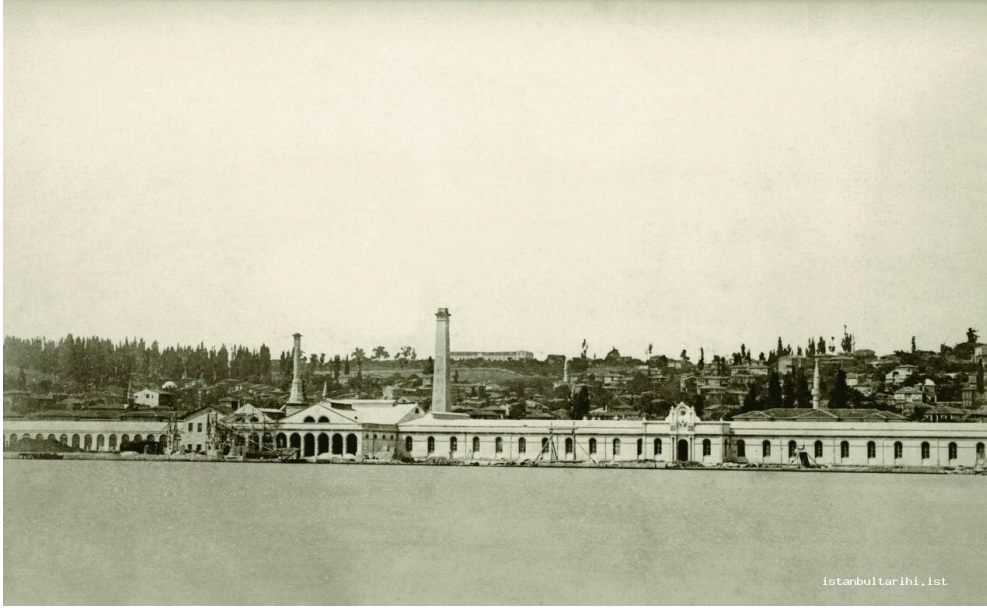
Kağıthane ve Haliç bölgeleri, 1718 yılında başlayan Lale Devri'nden itibaren padişahlar ve saray çevresi için önemli bir sayfiye ve mesire alanı işlevi görmüştür. Halk ise bu alanları çoğunlukla mesire amaçlı olarak kullanmıştır. Ancak 19. yüzyılın başlarına gelindiğinde, Haliç çevresinde belirgin bir değişim yaşanmış; sur dışındaki Haliç kıyılarında sayfiye kullanımı neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır. Bu durum, Haliç'in kent

⁷²Tekeli, *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*, 202.

⁷³Ayşe Yetişkin, "Haritalardaki İstanbul ya da İstanbul Haritaları," *Akademik Araştırmalar Dergisi İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Özel Sayısı 1* (2010), 319.

içindeki işlevsel dönüşümünü ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir⁷⁴.

Sur dışı Haliç kıyıları, Bahariye, Alibeyköy ve Kağıthane gibi birkaç istisna dışında, 19. yüzyılda sanayi bölgesi kimliği kazanmıştır. Eyüp'te kurulan Feshane (1835) (**Görsel 15**) ve İplikhane Kışlası (1838) gibi erken sanayi yapıları, ilerleyen süreçte Bahariye, Kağıthane ve Sütlüce çevresinde yaygınlaşmıştır. Sanayileşmenin hız kazanması, göçmen işçi nüfusunun artmasına ve bölgedeki gelir yapısının değişimine yol açmıştır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Haliç kıyıları, sanayi ve ticaret işlevlerinin yoğunlaştığı karma bir üretim alanına dönüşmüştür⁷⁵. Küçük ölçekli imalat birimleri teknolojik gelişmelerle fabrikalara evrilirken, ulaşımın kolaylaşmasıyla halk daha uzak sayfiye alanlarına yönelmiş ve böylece Haliç'in sayfiye kimliği sona ermiştir. Buna karşın Kağıthane çevresi, mesire işlevini koruyarak süreklilik göstermiştir.

Kaynak: Kadir, Yıldırım, "Osmanlı İstanbul'unda Sanayi," *İstanbul Tarihi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 6: 210-245.
<https://istanbultarihi.ist/202-osmanli-istanbulunda-sanayi#gallery-27>.

Görsel 15: Feshane

• Boğaziçi Bölgesi

19. yüzyılın ikinci yarısında, I. Mahmud'dan sonra tahta geçen Abdülmecid döneminde, sayfiye sarayı olarak Beşiktaş Sahilsarayı (**Görsel 16**) kullanılmıştır. 1843 yılında Sultan Abdülmecid'in emriyle ahşap Beşiktaş Sahilsarayı yıktırılmış, yerine 1856 yılında tamamlanan Dolmabahçe Sarayı inşa edilmiştir⁷⁶. Bu değişimle birlikte Topkapı Sarayı, padişahın ana ikametgâhı olma özelliğini yitirirken, Dolmabahçe Sarayı sultanın kışlık sarayı olarak kullanılmaya başlanmıştır⁷⁷. Beşiktaş Sarayı, inşa edildiği dönemde Boğaziçi'nin önde gelen sayfiye saraylarından biri olarak öne çıkmaktadır. Sarayın çevresinde yer alan Salıpazarı, Fındıklı, Kabataş, Ortaköy ve Kuruçeşme gibi semtler, halk tarafından saraya yakın olma arzusuyla sayfiye alanı olarak tercih edilmiştir. Ancak Dolmabahçe Sarayı'nın kışlık saray olarak inşa edilmesiyle birlikte, Beşiktaş ve çevresindeki bu semtler sayfiye karakterinden uzaklaşarak sürekli yerleşim alanlarına dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşümde, 1871 yılında Azapkapı-Ortaköy hattında hizmete giren atlı tramvay, bölgenin kent içi ulaşılabilirliğini artırarak belirleyici bir rol oynamıştır. 1907 yılında Kuruçeşme'ye kadar uzatılan bu hat,

⁷⁴Tülay Artan, "Eyüp'ün Bir Diğer Çehresi: Sayfiye ve Sahilsaraylar," *Eyüp: Dün / Bugün Sempozyum 11-12 Aralık 1993*(İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994), 108.

⁷⁵Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, 131.

⁷⁶"Dolmabahçe Sarayı," Milli Saraylar Başkanlığı, erişim 27 Haziran 2025, <https://www.millisaraylar.gov.tr/Lokasyon/3/Dolmabahce-Sarayi>

⁷⁷Çubuk, "Boğaziçi," 266-281.

1914 itibarıyla elektrikli sisteme geçirilmiş ve böylece bölgedeki ulaşım altyapısının modernleşmesine katkı sunmuştur⁷⁸.

Kaynak: Antoine Ignace Melling, Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore (Paris: Treuttel et Würtz, 1819), <https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=221>

Görsel 16: Beşiktaş Sarayı (Antoine Ignace Melling Gravürü)

Görsel 17 ve **Görsel 18**'de, 20. yüzyıl başlarına tarihlenen Beşiktaş-Ortaköy sahil şeridindeki yapı yoğunluğu açıkça gözlemlenmektedir. Bu dönemde Arnavutköy, Boyacıköy ve Bebek gibi semtler, bölgeye ulaşımı kolaylaştıran tramvay hattının etkisiyle hızlı bir banliyöleşme sürecine girmiştir. Tramvay hattının sağladığı erişim avantajı, bu semtlerin hem yazlık hem de kışlık konutlar için tercih edilen kalıcı yerleşim alanları hâline gelmesine zemin hazırlamıştır.

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Arşivi (İBBHA), Guide de Stamboul, II. Feuille Pera 2 partie, Sınıflama yer bilgisi 912.563 NED 2 2., Demirbaş: Hrt_000430.

Görsel 17: Beşiktaş-Ortaköy Sahili-Necip Bey Haritası-1918

⁷⁸Sertaç Kayserilioğlu, *Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay* (İstanbul: İETT Genel Müdürlüğü Yayını, 1998), 1: 19.

Kaynak: "İlk Sivil Toplum Kuruluşumuz," *Tarih Haber*, 4 Haziran 2015, <http://www.tarihhaber.net/ilk-sivil-toplum-kurulusumuz/>.

Görsel 18: Beşiktaş-20. Yüzyıl Başı

Bu dönemde, İstanbul Boğazı'nın Avrupa yakasında yer alan Rumelihisarı ile Sarıyer arasındaki bölge, özellikle Büyükdere (**Görsel 19**), Tarabya ve Yeniköy gibi semtler, öne çıkan sayfiye alanları olarak gelişmiştir. Bu semtlerin sayfiye bölgesi olarak önem kazanmasında belirleyici unsurlardan biri, azınlıklar ve yabancı nüfus tarafından yoğun şekilde tercih edilmeleridir. Tarabya ve Büyükdere, özellikle yabancı elçiliklerin yazlık konutlarına ve sayfiye otellerine ev sahipliği yapacak biçimde gelişmiş; bu durum, bölgelerin sosyal ve kültürel yapısını derinden etkilemiş ve sayfiye kimliklerinin pekişmesine katkıda bulunmuştur.

Boğaziçi'nin Anadolu yakasında yer alan Göksu ve Küçüksu bölgeleri (**Görsel 20**), Paşabahçe, Kandilli ve Kanlıca gibi semtlerle birlikte, sayfiye alanı olarak Anadolu yakasındaki diğer Boğaz köylerine kıyasla daha fazla öne çıkmıştır. Bu tercih edilme durumunda, söz konusu bölgelerin doğal güzelliklerinin yanı sıra, Osmanlı Dönemi İstanbul'unda sosyal yaşam açısından taşıdığı önem belirleyici olmuştur.

Kaynak: Salt Araştırma, Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi, Quai de Buyukdere (AHTUR0106). <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/194306>

Görsel 19: Büyükdere-19.yüzyılın ikinci yarısı

Kaynak: "Mesire Alanları, Tescil İşlemleri ve Mesire Kültürü," Peyzax, https://www.peyzax.com/mesire-alanlari-tescil-islemleri-ve-mesire-kulturu/#google_vignette.

Görsel 20: Göksu-19. Yüzyılın İkinci Yarısı

Boğaziçi, İstanbul Boğazı'nın Anadolu ve Rumeli yakaları boyunca sıralanan köyleriyle birlikte, deniz ulaşımına dayalı bir yerleşim dokusu geliştirmiştir. Kıyı yerleşimlerinin ulaşımı öncelikli olarak iskeleler üzerinden sağlanmış; bu durum, bölgenin mekânsal organizasyonunu ve yerleşim biçimini doğrudan etkilemiştir⁷⁹. 1870 yılında Azapkapı-Ortaköy hattında, 1907 sonrasında ise Azapkapı-Kuruçeşme arasında tramvay seferlerinin başlaması⁸⁰, karasal ulaşımın bölgeye entegre olmasını sağlamış; Dolmabahçe Sarayı'nın inşasıyla birlikte bu süreç kentsel dönüşümle örtüşmüştür. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen, Boğaziçi'nin sayfiye bölgelerinde deniz yolu ulaşımı, temel erişim biçimi olarak önemini sürdürmüştür.

İskele odaklı gelişen Boğaziçi yerleşimlerinde, barınma, ticaret, eğitim, ibadet ve güvenlik gibi temel işlevlere hizmet eden kalıcı konutlar, ticari yapılar, okullar, dinî yapılar ve karakollar bulunmaktadır. Sayfiye amaçlı konaklama ihtiyacını karşılayan oteller ise genellikle köy yerleşimlerinin sona erdiği ve yalıların başladığı geçiş bölgelerinde konumlanmıştır. Yazlık kullanım amacıyla inşa edilen yapılar arasında ise yalılar ve köşkler öne çıkmaktadır. Yerleşim yoğunluğunun fazla olduğu kıyı bölgelerinde, doğrusal bir hat üzerinde uzanan yalı dizileri dikkat çekmektedir (**Görsel 21**). Bu yapılar, arkalarında yer alan yamaçlara doğru uzanan bahçeler ve koruluklarla desteklenmiştir. Köşkler ise genellikle yerleşim merkezlerinin arkasında, Boğaz'a açılan tepe eteklerinde konumlandırılmıştır. Yalılara kıyasla daha geniş bahçeler ve doğal alanlar içinde yer alan bu yapılar, mekânsal konumlanmaları ve peyzajla kurdukları ilişki bakımından farklı bir yazlık yaşam biçimini temsil etmektedir. Boğaziçi yerleşimlerinin arka planında tarım arazileri, bostanlar ve kırsal konutlar ile çiftlik yapıları görülmektedir. Döneme ait fotoğraflar, Boğaziçi yamaçlarındaki ormanlık alanların sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır (**Görsel 22**).

⁷⁹Salah, "Sayfiye: Reconceptualizing the Transformation of Nature," 651.

⁸⁰Kayserilioğlu, *Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay*, 1: 19.

Kaynak: Salt Araştırma, Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi, Bosphore, Vue panoramique de Kanlidja (AHISTBEYK032). <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/208172>

Görsel 21: Kanlıca manzarası

Bir köyün çevresindeki yalı ve köşk sayısı, 19. yüzyıl başlarında bölgenin sayfiye olarak ne ölçüde rağbet gördüğüne bağlı olarak değişmektedir. Avrupa yakasında yer alan Tarabya, Büyükdere ve Yeniköy gibi semtler, yaz aylarında yoğun biçimde tercih edildikleri için, bu bölgelerdeki yerleşim dokusu daha sık ve bitişik nizamlıdır. Ayrıca bu semtlerde yalı ve köşk sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir. Buna karşın Anadolu yakasındaki Anadoluhisarı, Kanlıca, Vaniköy (**Görsel 23**), Çengelköy ve Beykoz gibi semtlerde yapı yoğunluğu daha düşüktür. Bu durum, kıyı boyunca yalıların sürekliliğinin bozulmasına ve kıyı şeridinde mekânsal boşlukların oluşmasına sebep olmuştur. Köşkların dağılımı da benzer biçimde, yerleşimlerin cazibesine göre farklılık göstermektedir. Boğaziçi'ndeki mekânsal yerleşim yapısını analiz etmek amacıyla, 20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen 1918 tarihli Necip Bey Haritaları kullanılmış; bu haritalar doğrultusunda hazırlanan yerleşim diyagramı **Görsel 24**'te sunulmuştur.

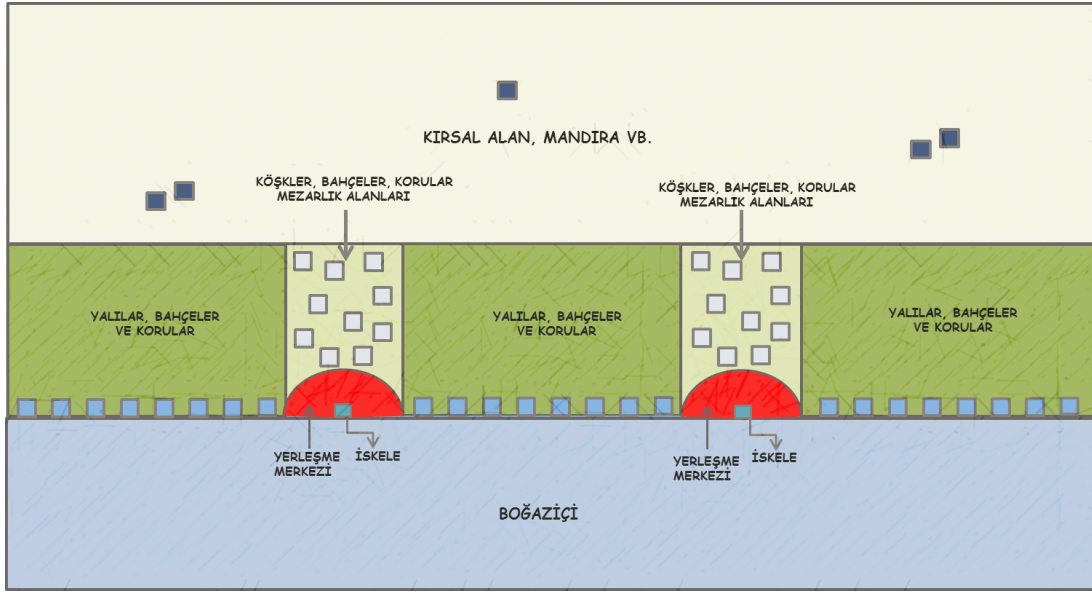
Kaynak: Salt Araştırma, Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi, (AHISTBEBE030). <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/208164>

Görsel 22: Bebek genel görünümü

Kaynak: "Vaniköy," Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi, <https://www.eskiistanbul.net/resimler/>

Görsel 23: Vaniköy-20. Yüzyıl Başı

Kaynak: Hazırlayan N. B. Yağan Köylü, 2019 (Necip Bey Haritası verilerine göre hazırlanmıştır)

Görsel 24: 20. yüzyıl başı Boğaziçi yerleşme yapısını gösteren diyagram

• Bakırköy-Yeşilköy Bölgesi

19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Bakırköy ve Yeşilköy, İstanbul merkezine olan görece uzaklıklarından dolayı kentten kopuk, zaman zaman ise mesire alanı olarak kullanılan kırsal nitelikli yerleşimlerdir. Bu bölgelerin kentle olan ilişkisi, 1852 yılında Eminönü'nden başlayan vapur seferleriyle düzenli hâle gelmeye başlamış, böylece deniz yoluyla ulaşım kolaylaşmıştır. 1870 yılında devreye giren tren seferleri ise, kara ulaşımı açısından yeni bir dönemin başlangıcını temsil etmiş ve bu yerleşimlerin İstanbul'la olan entegrasyonunu hızlandırmıştır. Söz konusu ulaşım hatları, özellikle yaz aylarında sayfiye amaçlı kullanımı teşvik etmiş, zamanla bu köylerin mekânsal ve işlevsel dönüşümünde belirleyici rol oynamıştır⁸¹. Ulaşım altyapı-

⁸¹Esin Özlem Aktuğlu Aktan, "Kentli Ulaşım İlişkisi Bağlamında Kent Biçimi ile İlgili Güncel Yaklaşımlar," *Planlama Dergisi* 2 (2010), 64.

sının gelişmesiyle birlikte, Bakırköy ve Yeşilköy gibi semtlerde yerleşim talebi artmış; buna paralel olarak 20. yüzyılın başlarında, bölgeye günübirlik eğlence ve dinlenme amacıyla gelen ziyaretçilerin sayısında da belirgin bir yükseliş yaşanmıştır. Söz konusu semtlerin sayfiye niteliği kazanarak kentliler nezdinde cazip hâle gelmesi, mekânsal dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu süreçte, Osmanlı üst sınıfına mensup bürokratlar, aydınlar ve yabancı diplomatik çevreler tarafından, geniş bahçeler içinde konumlanan yazlık köşkler inşa ettirilmiştir. Bu yapılar hem bireysel kullanım hem de dönemin sosyal prestij göstergesi olarak değerlendirilen konutlardır⁸².

Yeşilköy ve Bakırköy semtleri, demiryolu hattı etrafında gelişen yerleşimler olmalarına rağmen, mekânsal özellikleri bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Her iki semtte de istasyon ve iskele çevresinde yoğunlaşan yerleşim alanları, Kadıköy-Bostancı hattıyla benzer bir morfolojik yapıya sahiptir. Ancak Bakırköy, artan talep sebebiyle bu ulaşım hatları çevresinde yoğun bir gelişme göstermiş (**Görsel 25**); istasyon ve iskele etrafındaki yerleşim alanları birleşerek bütüncül bir merkez görünümü kazanmıştır. 1918 tarihli Necip Bey Haritası'na göre, bu merkezlerdeki kentsel doku bitişik nizamda ve ızgara planlı bir düzene sahiptir (**Görsel 26**). Sayfiye amaçlı kullanılan köşkler ise yerleşim merkezinin dış çeperlerine ve demiryolunun kuzeyinde kalan daha az yoğunluklu alanlara konumlanmıştır.

Kaynak: "İşgal Zamanı Bakırköy," Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi, <https://www.eskiistanbul.net/resimler/>

Görsel 25: Bakırköy-20. yüzyılın ilk yarısı

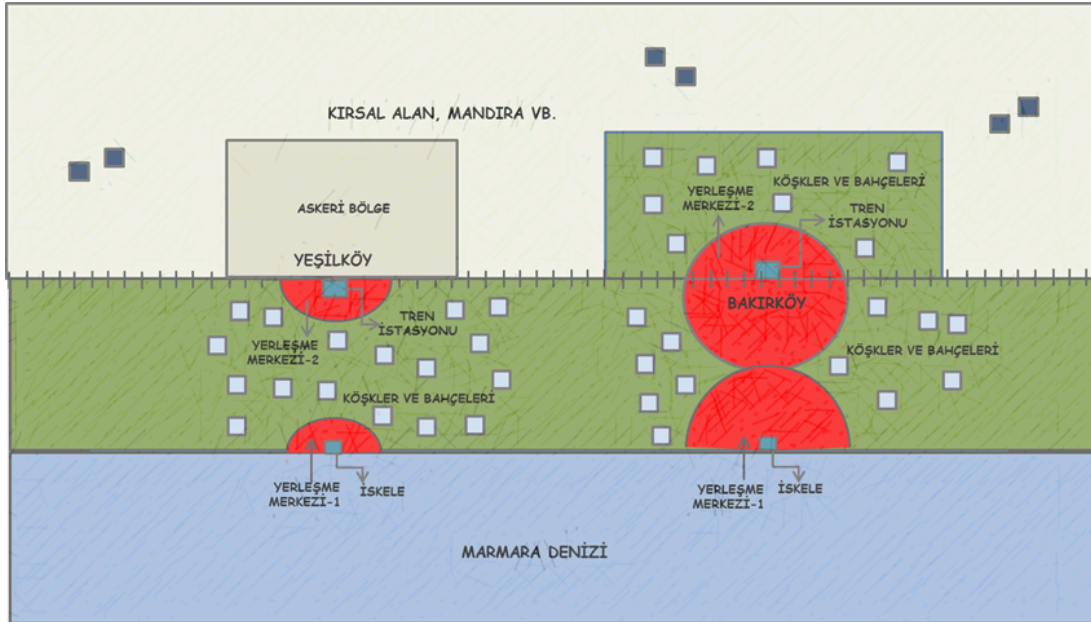
⁸²Rasin Örsan, *Kaybolan Bakırköy* (İstanbul: Private Edition, 1989), 49.

nizamlı yapılaşmanın sınırlı kalmasını sağlamıştır. Buna karşın yerleşim dokusu, ızgara plan şeması temelinde gelişmiş ve sayfiye amaçlı kullanılan konutlar büyük ölçüde köşk tipolojisinden oluşmuştur (**Görsel 28**). Yeşilköy ve Bakırköy semtlerinin dönemsel yerleşim yapısı, 1918 tarihli Necip Bey Haritaları temel alınarak analiz edilmiştir. Bu haritalardan elde edilen verilerin değerlendirilmesiyle oluşturulan ve Yeşilköy-Bakırköy bölgesinin mekânsal gelişimini yansıtan diyagram **Görsel 29**'da sunulmuştur.

Kaynak: "Yeşilköy İstasyon Caddesi," Kent ve Demiryolu, <https://kentvedemiryolu.com/7-nolu-koruma-kurulu-yine-bildigini-okudu/>

Görsel 28: Yeşilköy İstasyon Caddesi-20. Yüzyıl Başı

Kaynak: Hazırlayan N. B. Yağan Köylü, 2019 (Necip Bey Haritası verilerine göre hazırlanmıştır)

Görsel 29: 20. yüzyıl başı Yeşilköy-Bakırköy bölgesi yerleşme yapısı diyagramı

• Kadıköy-Bostancı Bölgesi

Kadıköy-Bostancı üst bölgesi, İstanbul'un Anadolu Yakası'nda Moda, Fenerbahçe, Göztepe, Erenköy, Kızıltoprak, Caddebostan ve Bostancı semtlerini kapsamaktadır. Bu bölge, mekânsal gelişim süreci açısından Bakırköy-Yeşilköy hattıyla benzerlik göstermektedir. 19. yüzyılın ortalarına kadar söz konusu semtler, bağılık

ve bahçelik alanlar ile mesire yerleri olarak kullanılan, kırsal nitelikli bir yerleşim dokusuna sahiptir. Bu dönemde bölgede, az sayıda Rum ve Ermeni balıkçı ailesinin yaşadığı küçük köy yerleşimleri bulunmaktadır⁸³.

1853 yılından itibaren Kadıköy-Bostancı hattında vapur ve demiryolu seferlerinin başlaması, bölgenin kent merkeziyle olan ilişkisini güçlendirmiştir. Ulaşım olanaklarının artması, bölgenin özellikle İstanbul'da ikamet eden Levanten aileler ile çeşitli diplomatik veya ticari görevler sebebiyle şehirde bulunan Belçikalı, Fransız, İngiliz, İtalyan ve Alman uyruklu zengin kesimler tarafından keşfedilmesini beraberinde getirmiştir. Bu dönemde, demiryolu hattı boyunca geniş bahçeler içinde konumlandırılan ahşap köşklerin inşa edilmesiyle bölge, yazlık konut kullanımı açısından cazip bir yerleşim alanına dönüşmüştür. Bu gelişmeler, Kadıköy-Bostancı üst bölgesinin kentsel ve mimari dönüşüm sürecinde belirleyici rol oynamıştır (**Görsel 30**, **Görsel 31**).

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Arşivi (İBBHA), Çamlıca-1328, Sınıflama yer bilgisi: 912.563 ÇAM, Demirbaş: Hrt_000395.

Görsel 30: Kadıköy-Bostancı Bölgesi-Erkan-ı Harbiye Haritası-1909

⁸³Kuban, *İstanbul: Bir Kent Tarihi*, 197.

Kaynak: Emre Muşazlıoğlu, "Yok Olan Köşkler," *Gazete Kadıköy*, 16 Aralık 2022, <https://www.gazetekadikoy.com.tr/yazarlar/emre-musazlioglu/yok-olan-koskler>.

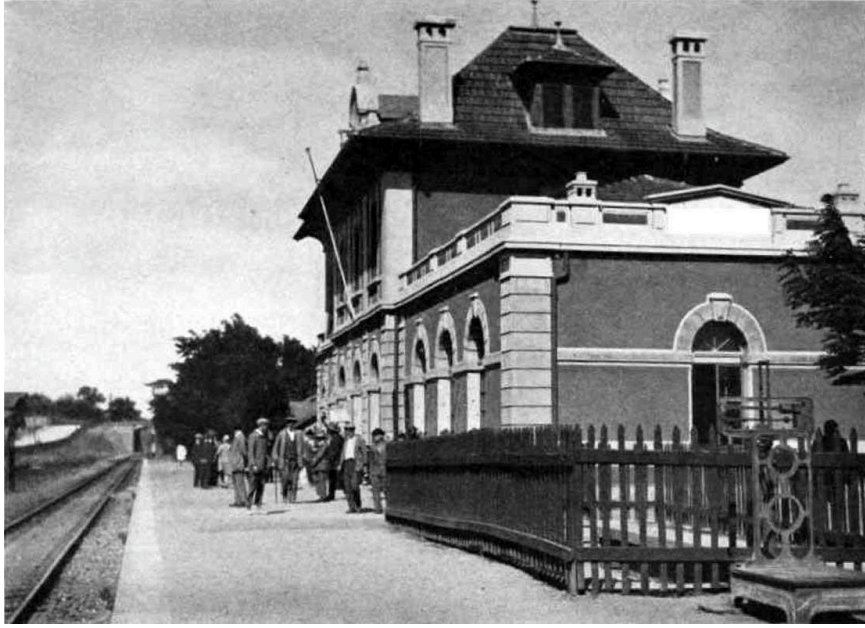
Görsel 31: Erenköy'de Bir Yazlık Köşk

Kadıköy-Bostancı bölgesi, gelişim süreci açısından Yeşilköy ve Bakırköy semtleriyle paralellik göstermesine rağmen, yerleşim yapısı bakımından belirgin farklılıklar sergilemektedir. Her iki bölgede de kentsel formun oluşumunda ulaşım altyapısı belirleyici olmuş, bu bağlamda iki ana ulaşım türü öne çıkmıştır. Demiryolu (Görsel 32), sefer sıklığı ve iç kesimlerle kurduğu etkin bağlantı sebebiyle birincil ulaşım aracı olarak ön plana çıkmaktadır. İkinci ulaşım türü ise kıyı bölgelerindeki iskeleler aracılığıyla gerçekleşen denizyolu ulaşımıdır (Görsel 33); bu hatlar, daha çok tamamlayıcı ve ikincil bir erişim seçeneği olarak değerlendirilmiştir.

Kadıköy ile Bostancı arasındaki semtlerde, yerleşimlerin çekirdeği genellikle tren istasyonlarının çevresinde gelişmiştir. Bununla birlikte, kıyıya yakın noktalarda vapur iskelelerinin bulunduğu alanlarda daha küçük ölçekli ikincil yerleşim odakları da oluşmuştur. Bu merkezlerde kalıcı konutların yanı sıra ulaşım altyapısı, ticaret yapıları ve kamusal işlevlere hizmet eden yapılar yer almaktadır.

Yerleşim merkezlerinin dış çeperlerinde ise, geniş bahçeler, özel korular, bağlar ve ekili alanlarla çevrili sayfiye köşkleri konumlanmıştır. Zamanla bu bölgelerin banliyö alanlarına dönüşmesiyle birlikte, köşkların hem boyutlarında hem de bahçelerinin genişliğinde küçülme gözlemlenmiştir. Aynı semtteki iskele ve istasyon yapıları arasındaki mesafe, yerleşimin morfolojisi üzerinde belirleyici bir etkidir. Bu mesafe yürüme mesafesini aştığında, kıyıdaki sayfiye köşkleri ile istasyon çevresindeki konutlar arasında boşluklu bir yapı formu ortaya çıkmıştır.

Sayfiye yerleşimleri büyük ölçüde tren hattı ile deniz kıyısı arasında yoğunlaşmakla birlikte, demiryolunun kuzeyinde, daha seyrek bir dağılım gösteren köşk yerleşimlerine de rastlanmaktadır. Bu alanlarda ayrıca çiftlik arazileri, kırsal kullanım alanları ve yer yer ormanlık bölgeler bulunmaktadır. Kadıköy-Bostancı bölgesi için Necip Bey Haritası mevcut olmadığından, bu bölgenin yerleşim yapısı 1909 tarihli Erkan-ı Harbiye Haritaları üzerinden analiz edilmiştir. Söz konusu haritaların değerlendirilmesiyle oluşturulan ve Kadıköy-Bostancı bölgesindeki yerleşim örüntüsünü gösteren diyagram Görsel 34'te sunulmuştur.

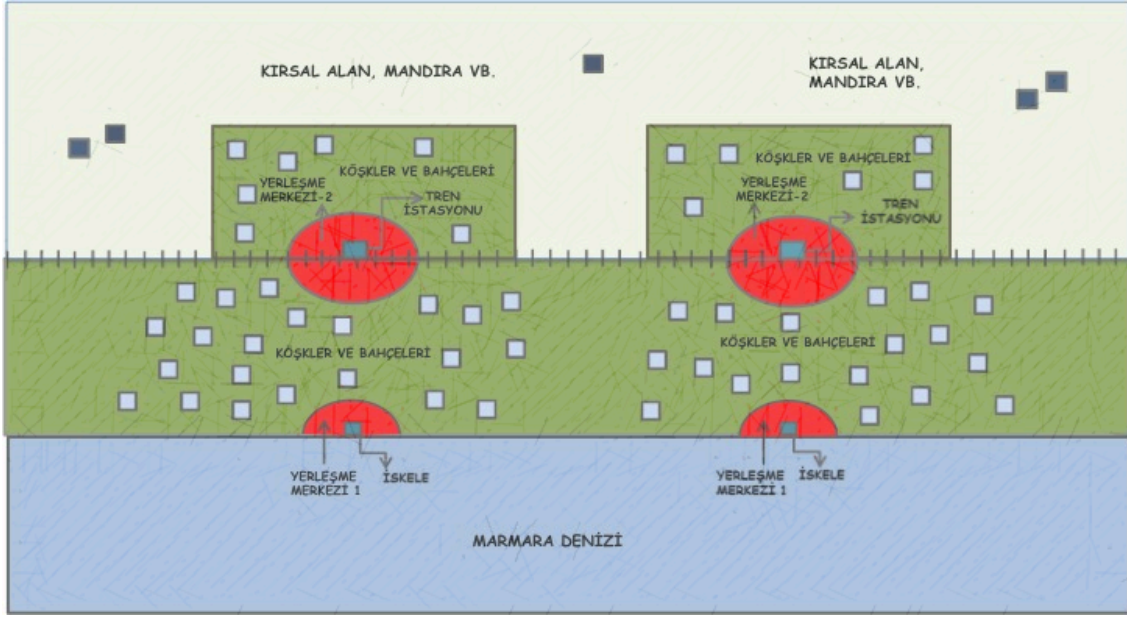
Kaynak: "Bostancı 1923," Kent ve Demiryolu, <https://kentvedemiryolu.com/istasyonlarimiz-bostanci/>

Görsel 32: Bostancı İstasyonu-1923

Kaynak: "Bostancı İskelesi," Şehir Hatları, <https://sehirhatlari.istanbul/tr/iskeleler/bostanci-138>.

Görsel 33: Bostancı İskelesi

Kaynak: Hazırlayan N. B. Yağan Köylü, 2019 (Erkan-ı Harbiye Haritası verilerine göre hazırlanmıştır)

Görsel 34: 20. yüzyıl başı Kadıköy-Bostancı bölgesi yerleşme yapısı diyagramı

• Adalar Bölgesi

Deniz ulaşım olanaklarının gelişmesiyle birlikte, İstanbul Adaları özellikle sayfiye yerleşimi olarak dikkat çekici bir büyüme göstermiştir. 19. yüzyılın ortalarına kadar süren ulaşım güçlüklerinden dolayı Adalar'da sürekli yerleşim oldukça sınırlı kalmış, bölge uzun süre kırsal ve izole bir karakter taşımıştır. Ancak II. Abdülhamid döneminde, ulaşımın düzenli hâle gelmesi ve sosyal yapının değişmesiyle birlikte, başta Büyükada ve Heybeliada olmak üzere tüm Adalar, özellikle gayrimüslim topluluklar tarafından -bilhassa Rum ve Musevi cemaatleri- yoğun biçimde tercih edilen birer sayfiye alanına dönüşmüştür (Görsel 35, Görsel 36). Bu dönüşüm, yalnızca mekânsal bir yayılımı değil, aynı zamanda Adalar'ın sosyal ve kültürel kimliğinde belirleyici bir kırılmayı da beraberinde getirmiştir⁸⁴. Bu dönemde, Büyükada ve Heybeliada'nın yanı sıra Kınalıda ve Burgazada da bahçeler içinde konumlanan ahşap ve kâgır köşkler, oteller ve pansiyonlarla donatılarak yapılaşma açısından gelişmiş; bu fiziksel dönüşümle birlikte söz konusu adalar, özellikle gayrimüslim toplumların yoğun biçimde tercih ettiği önemli birer sayfiye bölgesi hâline gelmiştir.

⁸⁴Pars Tuğlacı, *Tarih Boyunca İstanbul Adaları* (İstanbul: Say Yayınları, 1995), 2: 254.

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Arşivi (İBBHA), Guide de Stamboul, VI. Feuille partie de la Cote d'Asie: Tchengel-keuy, Beylerbey, Kouzgound jouk, Ile Prati, Ile Antigoni, Ile Halki ile Prinkopo 1 Partie Ila Halkii Prinkopo, Sınıflama yer bilgisi 912.563 NED 6 1., Demirbaş: Hrt_000414.

Görsel 35: Heybeliada-Necip Bey Haritası-1918

Kaynak: "Heybeliada'da Yaralama Olayı," *Ada Gazetesi*, 22 Eylül 2019, <https://adagazetesi.com.tr/adalarin-1885-1920-yillarindaki-goruntuleri-sergide.html>

Görsel 36: Heybeliada-20. Yüzyıl Başı

Adalar bölgesi, yerleşim dokusu ve yapılar arasındaki mekânsal ilişkiler bakımından Boğaziçi ile benzerlik göstermektedir. Her adada, yerleşim çekirdeği kıyıya konumlanan bir iskele etrafında şekillenmiştir. Coğrafi konumu gereği yalnızca deniz yoluyla erişilebilen Adalar, ulaşım altyapısı açısından da kendine özgü bir yapılanma sergilemektedir. İskelenin çevresinde yoğunlaşan bu merkezlerde, kalıcı konutların yanı sıra ticaret alanları, dinî yapılar, eğitim kurumları, güvenlik hizmeti sunan karakollar ve turizme yönelik otel yapıları gibi çok işlevli kentsel bileşenler yer almaktadır.

Adalar'ın en büyüğü olan Büyükada'da (**Görsel 37**) yerleşim merkezi bitişik nizamda gelişmişken, diğer adalarda daha seyrek bir yapılaşma dokusu hâkimdir. Tüm bölgede 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren benimsenen ızgara plan şeması uygulanmış; bu planlama yaklaşımı, Osmanlı kentsel düzenleme pratiğinde 19. yüzyıl ortalarından itibaren yürürlüğe giren yasal düzenlemelerle desteklenmiştir. Yerleşim merkezlerinin çevresinde konumlanan sayfiye amaçlı köşkler ise genellikle geniş bahçeler içerisinde, birbirinden uzak biçimde yerleştirilmiştir (**Görsel 38**). Bu açıdan değerlendirildiğinde, ada köşkları arasındaki mesafe, Boğaziçi'ndeki benzer yapılara kıyasla daha fazladır.

Adalar'daki köşk bahçeleri yalnızca peyzaj unsurlarıyla değil, aynı zamanda bağ ve ekili alan gibi üretim odaklı kullanımlarla da bütünleşmiştir. Yerleşim merkezleri ve çevresindeki köşklarin sonlandığı noktada, ormanlık alanlar başlamaktadır. Bunun dışında kalan bölgelerde yoğun bir yerleşim dokusu bulunmamakla birlikte, münferit olarak manastır, hastane ve okul gibi kamusal yapılarla karşılaşmaktadır. Adalar bölgesinin 1918 tarihli Necip Bey Haritaları'na dayanılarak hazırlanan yerleşim diyagramı **Görsel 39**'da sunulmaktadır.

Kaynak: Salt Araştırma, Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi, Büyükada Calypso Hotel, (AHISTBADA038). <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/107016>

Görsel 37: Büyükada Calypso Oteli

Kaynak: "Büyükkada Orman Kampı & Plaj Tesislerini 1 Milyon 331 Bin TL'ye Kartal Belediyesi Alırken," *Adalar Postası*, 8 Nisan 2010, <https://adalarpostasi.com/2010/04/08/adalar-postasi-2403-buyukada-orman-kampi-plaj-tesislerini-1-milyon-331-bin-tlye-kartal-belediyesi-alirken/>.

Görsel 38: Büyükkada-1875

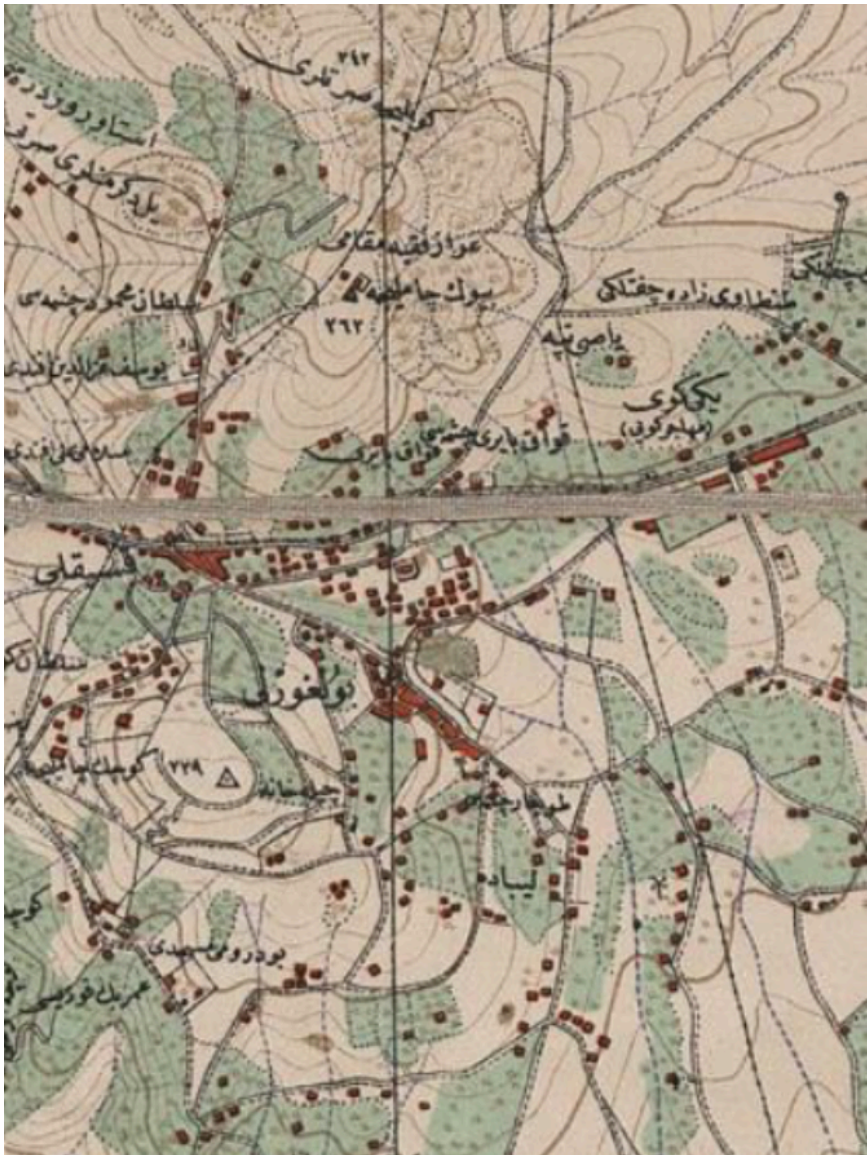

Kaynak: Hazırlayan N. B. Yağan Köylü, 2019 (Necip Bey Haritası verilerine göre hazırlanmıştır)

Görsel 39: 20. yüzyıl başı Adalar bölgesi yerleşme yapısı diyagramı

• Üsküdar-Çamlıca Bölgesi

Üsküdar-Çamlıca üst bölgesi Çamlıca, Altunizade, Bağlarbaşı, Kısıklı ve Bulgurlu semtlerini kapsamaktadır. II. Mahmud dönemine kadar bu alan, ağırlıklı olarak padişahlar ve saray mensupları tarafından avlanma ve dinlenme amaçlı olarak kullanılan bir mesire bölgesi niteliğindedir. II. Mahmud'un reform sürecinde şehir güvenliğinin sağlanması ve at/öküz arabalarının kullanımının yaygınlaşması, bu bölgenin yerleşime açılmasını mümkün kılmıştır. 19. yüzyılın başlarından itibaren, Osmanlı bürokratları ve Müslüman burjuvazisi tarafından sayfiye ve dinlenme yeri olarak benimsenen bu alan, yüzyılın ikinci yarısında sürekli yerleşime açısından önemli bir gelişme göstermiştir. Bu süreçte, Çamlıca ve Kısıklı semtleri, Altunizade, Bağlarbaşı ve Bulgurlu'ya kıyasla daha yoğun bir yerleşim örüntüsü sergilemiştir. Söz konusu gelişimde, bölgeyi Üsküdar merkezine bağlayan tramvay hattı belirleyici bir etkiye sahip olmuştur⁸⁵. 1909 tarihli Erkan-ı Harbiye Haritaları'nda, Çamlıca yerleşiminin kuzey ve güney yamaçlarına dağılmış biçimde, kırmızı renkle işaretlenmiş ahşap köşkerlerin varlığı gözlemlenmektedir (**Görsel 40**).

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Arşivi (İBBHA), Çamlıca-1328, Sınıflama yer bilgisi: 912.563 ÇAM, Demirbaş: Hrt_000395.

Görsel 40: Üsküdar-Çamlıca Bölgesi-Erkan-ı Harbiye Haritası-1909

⁸⁵Kayserilioğlu, *Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay*, 1: 94.

Üsküdar-Çamlıca bölgesindeki yerleşim biçimi ve yapılar arası komşuluk ilişkileri, 19. yüzyılın başlarında diğer sayfiye alanlarından farklı bir karakter sergilemektedir. Boğaziçi ve Adalar bölgelerinde deniz ulaşımı, Bakırköy-Yeşilköy ile Kadıköy-Bostancı hattında ise demiryolu ulaşımı yerleşim dokusunu yönlendirici bir unsur olarak öne çıkarken; Üsküdar-Çamlıca bölgesinde bu tür belirgin bir ulaşım odaklı yapılanma gözlemlenmemektedir. Söz konusu bölgeye erişim, 20. yüzyılın başlarına dek büyük ölçüde karayolu ve at arabalarıyla sağlanmıştır.

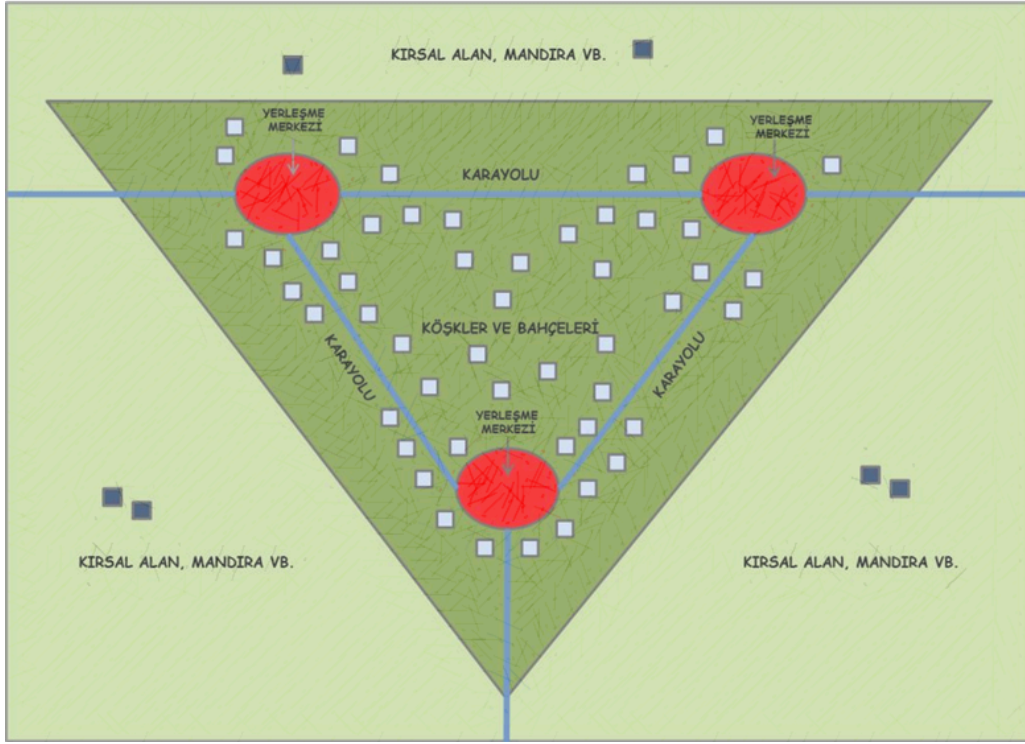
Çamlıca, Altunizade, Bağlarbaşı, Kısıklı (**Görsel 41**) ve Bulgurlu semtlerinde, kalıcı konutların yanı sıra ticari işlevlere sahip yapılar da yer almaktadır. Bu yerleşim merkezlerinin çevresinde ise, genellikle bahçeli parseller üzerinde inşa edilmiş 2-3 katlı ahşap köşklere oluşan sayfiye nitelikli konutlar konumlanmıştır. Bu köşkler, gündelik ihtiyaçların karşılandığı merkezî ticari alanlarla mekânsal ve işlevsel açıdan organik bir ilişki içinde olup yerleşim merkezlerine yürüme mesafesinde yer almaktadır.

Bölgenin mekânsal örüntüsünü analiz etmek amacıyla 1909 tarihli Erkan-ı Harbiye Haritası'ndan elde edilen veriler değerlendirilmiş; bu doğrultuda oluşturulan yerleşim diyagramı **Görsel 42**'te sunulmuştur.

Kaynak: "Kısıklı / 1935," Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi, <http://www.eskiistanbul.net>

Görsel 41: Üsküdar-Kısıklı-20. Yüzyılın ilk yarısı

Kaynak: Hazırlayan N. B. Yağan Köylü, 2019 (Erkan-ı Harbiye Haritası verilerine göre hazırlanmıştır)

Görsel 42: 20. yüzyıl başı Üsküdar-Çamlıca bölgesi yerleşme yapısı diyagramı

Sonuç

İstanbul, yüzyıllar boyunca her biri şehrin dokusuna kendine has izler bırakan çeşitli kültürleri ağırlamıştır. Bu zengin tarihî miras, İstanbul'un benzersiz kentsel ve kültürel yapısını şekillendirmiş, şehir, değişen zamanlar içinde sürekli bir evrim geçirerek bir dünya metropolü hâline gelmiştir. İstanbul'un sayfiye alanları, bu dinamik tarihin sadece bir parçasını oluşturmakla kalmamakta aynı zamanda sosyal ve kültürel değişimlerin canlı tanıkları olarak şehrin çok katmanlı yapısını yansıtmaktadır. Bu çalışma, İstanbul'un sayfiye bölgelerinde geçmişten günümüze meydana gelen dönüşüm süreçlerini ve bu süreçlerin kentin kentsel yapısını ve toplumsal dinamiklerini nasıl şekillendirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

İstanbul'un tarihî sayfiye alanları bu çalışmada dört dönem altında incelenmiştir. Birinci dönem olan Bizans Dönemi'nde belirgin bir sayfiye yerleşim alanının bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu durum, dönemin yerleşim stratejilerinin ağırlıklı olarak kent merkezine odaklandığını göstermektedir. Osmanlı dönemine tarihlenen ikinci ve üçüncü dönemlerde ise, Tarihî Yarımada ve Galata-Pera gibi merkezi bölgelerin yakın çevresinde konumlanan Haliç, Kağıthane, Salıpazarı, Kabataş, Ortaköy ve Kuruçeşme gibi semtler, sayfiye işlevi kazanmaya başlamıştır. Dördüncü dönemde ise bu gelişim ivme kazanarak, Adalar, Üsküdar-Çamlıca, Kadıköy-Bostancı, Yeşilköy-Bakırköy ile Boğaziçi'nin Anadolu kıyısı ve Rumelihisarı-Sarıyer arasındaki sahil bölgelerine kadar genişlemiştir.

Tablo 2: İstanbul'un Sayfiye Bölgelerinin Dönüşümü ve Ulaşım Olanakları

SAYFİYE BÖLGELERİ	1453-1718	1718-1851	1851-1923
Haliç			
Kuruçeşme-Kabataş Kıyısı			
Sarıyer-Rumelihisarı Kıyısı			
Boğaziçi			
Arnavutköy, Bebek, Boyacıköy			
Üsküdar-Beykoz Kıyısı			
Üsküdar-Çamlıca			
Bakırköy-Yeşilköy			
Kadıköy-Bostancı			
Adalar			
Kırsal Alan	Sayfiye	Banliyö	Kentsel Alan

Kaynak: Hazırlayan N.B. Yağan Köylü, 2024

Tablo 2, İstanbul'un sayfiye bölgelerinin tarihî gelişimini gösteren, çift boyutlu bir matris olarak tasarlanmıştır. Yatay eksen, şehrin sayfiye gelişimini belirleyen zaman dilimleri kronolojik sırayla dizilmiştir. Dikey eksen ise, ilgili sayfiye bölgelerinin isimleri listelenmiştir. Tablonun tasarımında, renk kodlaması ve ulaşım simgeleri olmak üzere iki görsel ifade yöntemi kullanılmıştır. Birinci olarak, her bir sayfiye bölgesinin farklı tarihî dönemlerde aldığı karakter -kırsal alan, sayfiye, banliyö ya da kentsel alan gibi- renklerle gösterilmektedir ve bu renklerin anlamı lejantta açıklanmıştır. Bu renkli hücreler, bölgelerin zaman içindeki fonksiyonel dönüşümünü görselleştirmektedir. İkinci görsel ifade yöntemi, sayfiye bölgelerine her bir tarihî dönemde hangi ulaşım araçlarıyla ulaşıldığını belirtmek amacıyla kayık, at arabası, vapur, tramvay ve tren gibi simgelerden yararlanılmıştır. Bu simgeler, bölgenin erişilebilirlik ve ulaşım altyapısındaki gelişmeleri yansıtarak o dönemin ulaşım teknolojileri ve sosyal yaşamı hakkında bilgi vermektedir. **Tablo 2**, İstanbul'un sayfiye bölgelerinin tarihî değişimini ve ulaşım altyapısındaki gelişmelerin bu değişime etkisini görsel olarak temsil etmekte ve çalışmada ortaya konan bulguları desteklemektedir.

İstanbul'un tarihî sayfiye alanlarının korunması, kentin kültürel ve tarihî mirasının bütüncül biçimde yaşatılması açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak bu alanların korunmasına yönelik girişimlerin gecikmesi, İstanbul'un yalnızca büyük bir metropol değil, aynı zamanda farklı mevsimlerde çeşitli yerleşim

bölgelerinin tercih edildiği bir kent olarak taşıdığı çok katmanlı kimliğin giderek unutulmasına yol açmaktadır. Sayfiye bölgelerinin tarihî yerleşim karakteri, kırsal nitelikte ve düşük yoğunluklu yapılaşma dokusunu uzun süre korumuş olup bu mekânsal bütünlük dönemin sosyal ve kültürel yapısını yansıtmaktadır. Ancak günümüzde, bu alanlardan günümüze ulaşan mimari mirasın azalmış olması, büyük ölçüde mülk sahiplerinin karşılaştığı ekonomik zorluklar sebebiyle yapıların yeterince bakım ve onarımdan geçirilememesinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan, bazı binaların yüksek mülk değerleri ve buna bağlı olarak gelişen yanlış tasarım kararları ile hatalı uygulamalar, sağlanan restorasyon teşviklerine rağmen kültürel değerlerin kaybına yol açmakta ve tarihî dokunun bütünlüğünü tehdit etmektedir.

Bu bağlamda, sayfiye mirasının korunması ve sürdürülebilir kullanımı yalnızca mali kaynakların sağlanmasıyla sınırlı değildir; aynı zamanda toplumsal farkındalığın artırılması ve kültürel mirasa sahip çıkan bireylerin etkin katılımını da zorunlu kılmaktadır. Bu katılım, söz konusu mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasını güvence altına alarak İstanbul'un tarihî ve kültürel zenginliğinin korunmasında kritik bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle, sayfiye bölgelerinin korunması sürecinde kentsel dönüşüm projelerinde kültürel ve tarihî değerlerin öncelikle gözetilmesi gerekmektedir. Bu tür bütüncül bir planlama yaklaşımı, İstanbul'un sayfiye mirasının yalnızca korunmasını değil, aynı zamanda bir yaşam biçimi olarak sürdürülebilirliğini sağlaması bakımından da hayati öneme sahiptir.

Hakem Değerlendirmesi**Çıkar Çatışması****Finansal Destek****Teşekkür**

Dış bağımsız.

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

2012-2014 yılları arasında "İstanbul'da Tarihî Sayfiye Alanlarında Kentsel ve Mekânsal Gelişim Süreci" adıyla yapılan proje için TÜBİTAK'tan finansal destek alınmıştır. (Proje Türü: 1001, Proje No: 112K257)

Bu çalışmaya sağladığı katkıdan dolayı TÜBİTAK'a teşekkür ederim. Ayrıca tez danışmanlarım Prof. Dr. Can Binan ve Prof. Dr. İclal Dinçer'e değerli destekleri için minnettarım.

Peer Review**Conflict of Interest****Grant Support****Acknowledgment**

Externally peer-reviewed.

The author has no conflict of interest to declare.

The project titled "Urban and Spatial Development Process in Historical Sayfiye Areas of Istanbul," conducted between 2012 and 2014, was financially supported by TÜBİTAK (The Scientific and Technological Research Council of Türkiye) under Project Type: 1001, Project No: 112K257.

I would like to thank TÜBİTAK for its support to this study. I am also grateful to my thesis advisors, Prof. Dr. Can Binan and Prof. Dr. İclal Dinçer, for their valuable guidance and support.

Yazar Bilgileri**Author Details****Nefise Burcu Yağan Köylü (Dr. Öğr. Üyesi)**¹ Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

0000-0001-8152-0558

burcuyagan@gmail.com

Kaynakça | References

- Agarwal, Sheela, ve Paul Brunt. "Social Exclusion and English Seaside Resorts." *Tourism Management* 27 (2006): 654-670.
- Akan, Mehmet. *Ruhunu Arayan Şehir*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2006.
- Akçura, Gökhan. "Deniz hamamları." *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 3. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 1994, 24-25.
- Aktuğlu Aktan, Esin Özlem. "Kentiçi Ulaşım İlişkisi Bağlamında Kent Biçimi ile İlgili Güncel Yaklaşımlar." *Planlama Dergisi* 2 (2010): 59-68.
- Akyıldız, Ali. "Osmanlı İstanbul'unda Deniz Ulaşımı (Modern Dönem)." *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. 6. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015, 439-447. Erişim 2 Nisan 2025. <https://istanbultarihi.ist/221-osmanli-istanbulunda-deniz-ulasimi-modern-donem>

- Akyıldız, Ali. "Şirket-i Hayriye'nin Kuruluşu Meselesi." *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. 6. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015, 453-455. Erişim 2 Nisan 2025. <https://istanbultarihi.ist/586-the-issue-of-the-establishment-of-the-sirket-i-hayriye>
- Arıcanlı, Tosun. "19. Yüzyılda Anadolu'da Toprak ve Emek." *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*. Haz. Çağlar Keyder ve Faruk Tabak. Çev. Zeynep Altok. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, 45-62.
- Artan, Tülay. "Eyüp'ün Bir Diğer Çehresi: Sayfiye ve Sahilsaraylar." *Eyüp: Dün, Bugün Sempozyum*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, 106-114.
- Beatty, Christina, Steve Fothergill, Tony Gore ve Ian Wilson. *The Seaside Tourist Industry in England and Wales: Employment, Economic Output, Location and Trends*. Sheffield: Centre for Regional Economic and Social Research, Sheffield Hallam University, 2010.
- Beyoğlu, Süleyman. "Osmanlı Deniz Hamamları." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi* 5 (2004): 45-66.
- Bora, Tanıl. *Sayfiye: Hafiflik Hayalı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Butcher, Jim. "Constructing mass tourism." *International Journal of Cultural Studies* 23/6 (2020): 898-915. Erişim 4 Temmuz 2025. <https://doi.org/10.1177/1367877920911923>.
- "Büyükada Orman Kampı & Plaj Tesislerini 1 Milyon 331 Bin TL'ye Kartal Belediyesi Alırken." *Adalar Postası*, 8 Nisan 2010. Erişim 27 Haziran 2025. <https://adalarpostasi.com/2010/04/08/adalar-postasi-2403-buyukada-orman-kampi-plaj-tesislerini-1-milyon-331-bin-tlye-kartal-belediyesi-alirken/>.
- Cezar, Mustafa. *Osmanlı Başkenti İstanbul*. İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 2002.
- Cin, Halil. *Miri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1969.
- Cohen, Eric. "Who is a Tourist? A Conceptual Classification." *Sociological Review* 22 (2000): 527-555.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Defteri Tasnifi A.)MKT.MHM. 87/63, 8 Şevval 1272 [12 Haziran 1856].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, İrade Dahiliye İ.. DH., 319/20632, 9 Şevval 1271 [25 Haziran 1855].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, İrade Dahiliye İ.. DH., 342/22556, 3 Şevval 1272 [7 Haziran 1856].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Defteri Tasnifi A.)MKT.MHM. 182/3, 12 Şevval 1276 [3 Mayıs 1860].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Sadaret Mektubi Kalemî Mühimme Defteri Tasnifi A.)MKT.MHM. 217/87, 25 Ramazan 1277 [6 Nisan 1861].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, İrade Meclis-i Vala İ.. MVL. 440/19542, 29.05.1277 [29 Mayıs 1861].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Sadaret Mektubi Kalemî Umumi A. MKT. UM. 450/21, 09.07.1277 [9 Temmuz 1861].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, İrade Dahiliye İ.. DH., 488/33009, 24 Şevval 1278 [24 Nisan 1862].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, İrade Hariciye İ.. HR.. 223/13044, 06.10.1283 [18 Ekim 1866].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Hazine-i Hassa Dairesi HH. D.. 12245, 05.06.1296 [17 Haziran 1880].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Hazine-i Hassa Dairesi HH. D.. 17245, 29.12.1300 [11 Ocak 1885].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Yıldız Evrakı Mabeyn Tahvilat Kalemî Y.. MTV. 17/33, 17.05.1302 [29 Mayıs 1886].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Yıldız Evrakı Mabeyn Tahvilat Kalemî Y.. MTV. 20/34, 28.05.1303 [9 Haziran 1887].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Yıldız Evrakı Mabeyn Tahvilat Kalemî Y.. MTV. 25/41, 18.05.1304 [30 Mayıs 1888].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Yıldız Evrakı Mabeyn Tahvilat Kalemî Y.. MTV. 28/75, 26.02.1305 [10 Mart 1889].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT.) 1644/125, 3 Zilhicce 1306 [9 Ağustos 1889].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Hazine-i Hassa İdaresi HH. İ.. 91/38, 18.10.1311 [31 Ekim 1895].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî DH. MKT. 2074/89, 26.12.1313 [8 Ocak 1898].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Hazine-i Hassa İdaresi HH. İ.. 115/20, 08.01.1316 [21 Ocak 1900].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Yıldız Evrakı Perakende Şifre Kalemî Y.. PRK. ŞH.. 8/37, 30.03.1316 [12 Nisan 1900].

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Yıldız Evrakı Perakende Şifre Kalemî Y.. PRK. ŞH.. 11/3, 27.02.1317 [12 Mart 1901].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Maarif Nezareti Eytam Müdüriyeti ML.EEM. 434/14, 23.12.1318 [5 Ocak 1903].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Yıldız Evrakı Mabeyn Tahvilat Kalemî Y.. MTV. 256/50, 06 Zilhicce 1321 [1 Mart 1904].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Hazine-i Hassa İdaresi HH. İ.. 165/32, 18.07.1321 [2 Ağustos 1905].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Maarif Nezareti Evrakı MB.İ.. 76/156, 28.06.1328 [11 Temmuz 1912].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, İrade Mabeyn-i Hümayun İ.. MBH. 4/61, 11.12.1328 [24 Aralık 1912].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Maarif Nezareti Eytam Müdüriyeti ML.EEM. 1268/22, 27.05.1334 [27 Mayıs 1916].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Hariciye İrade Kalemî HR. İD.. 80/93, 03.04.1918 [3 Nisan 1918].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Maarif Nezareti Eytam Müdüriyeti ML.EEM. 1336/15, 07.06.1336 [7 Haziran 1918].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Maarif Nezareti Eytam Müdüriyeti ML.EEM. 1337/3, 10.07.1336 [10 Temmuz 1918].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Maarif Nezareti Eytam Müdüriyeti ML.EEM. 1340/11, 16.09.1336 [16 Eylül 1918].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Maarif Nezareti Eytam Müdüriyeti ML.EEM. 1340/24, 26.09.1336 [26 Eylül 1918].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Dahiliye İdare-i Umumiye Evrakı Ek DH.İ.UM.EK. 107/41, 08.06.1335 [21 Haziran 1919].
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Hariciye Tercüme Odası HR. TO.. 56/82.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Hariciye Tercüme Odası HR. TO.. 448/86.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, Polis Kalemî PLK. p.. 5390.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, İrade Dahiliye İ.. DH.., 648/45041, 15 Muharrem 1289 [25 Mart 1872].
- Çeker, Orhan. *Arazi Kanunnamesi*. İstanbul: Ebru Yayınları, 1985.
- Çelik, Zeynep. *The Remaking of İstanbul*. Berkeley: Kaliforniya Üniversitesi Yayınevi, 1986.
- Çubuk, Mehmet. “Boğaziçi.” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 2. İstanbul: Tarih Vakfı Yayını, 1994, 266-281.
- Dökmeci, Vedia, ve Turgay Kerem Koramaz. *Yeniköy*. İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı Yayını, 2008.
- Ergin, Osman Nuri. *İstanbul'da İmar ve İskân Hareketleri*. İstanbul: Eminönü Halkevi Matbaası, 1938.
- Ergin, Osman Nuri. *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*. 4. Cilt. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınevi, 1995.
- Erkan, Yonca Kösebay. “Haydarpaşa Tren Garı: Bugün, Dün ve Yarın (1) Kentin Bedeninde Bir Yara (2).” *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi* 30 (2013): 113-126.
- Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi. “Vaniköy.” Erişim 27 Haziran 2025. <https://www.eskiistanbul.net/resimler/>
- Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi. “İşgal Zamanı Bakırköy.” Erişim 27 Haziran 2025. <https://www.eskiistanbul.net/resimler/>
- Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi. “Kısıklı / 1935.” Erişim 27 Haziran 2025, <http://www.eskiistanbul.net>.
- Evren, Burçak. *İstanbul'un Deniz Hamamları ve Plajları*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2000.
- Gies, Frances ve Joseph Gies. *Life in a Medieval Castle*. Londra: Harper & Row Yayınevi, 1994.
- “Heybeliada'da Yaralama Olayı.” *Ada Gazetesi*. 22 Eylül 2019. Erişim 27 Haziran 2025. <https://adagazetesi.com.tr/adalarin-1885-1920-yillarindaki-goruntuleri-sergide.html>
- Hürel, Haldun. *Burası İstanbul*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.
- “İlk Sivil Toplum Kuruluşumuz.” *Tarih Haber*. 4 Haziran 2015. Erişim 27 Haziran 2025. <http://www.tarihhaber.net/ilk-sivil-toplum-kurulusumuz/>
- İnalçık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- İnciciyan, Gugus. *Boğaziçi Sayfiyeleri*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Arşivi (İBBHA). *Çamlıca-1328*. Sınıflama yer bilgisi: 912.563 ÇAM. Demirbaş: Hrt_000395.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Arşivi (İBBHA). *Guide de Stamboul, II. Feuille Pera 2 partie*, Sınıflama yer bilgisi 912.563 NED 2 2., Demirbaş: Hrt_000430.

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Arşivi (İBBHA). *Guide de Stamboul, IV. Feuille partie de la Cote D'Europe 2 partie Ste. Stefano*, Sınıflama yer bilgisi 912.563 NED 4 2., Demirbaş: Hrt_000432.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Arşivi (İBBHA). *Guide de Stamboul, VI. Feuille partie de la Cote d'Asie: Tchengel-keuy, Beylerbey, Kouzgound jouk, Ile Prati, Ile Antigoni, Ile Halki Ile Prinkopo 1 Partie Ila Halki Prinkopo*. Sınıflama yer bilgisi: 912.563 NED 6 1., Demirbaş: Hrt_000414.
- İstanbul İmar A.Ş. "Atatürk Havalimanı." *İstanbul İmar A.Ş. Resmi Web Sitesi*. Erişim 27 Haziran 2025. <https://www.imar.istanbul/tr/proje/ataturk-havalimani>.
- Kayserilioğlu, Sertaç. *Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay*. 1. cilt. İstanbul: İ.E.T.T. Genel Müdürlüğü Yayını, 1998.
- Keleş, Ruşen. *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İmge Kitabevi, 1998.
- Kent ve Demiryolu. "Bostancı 1923." Erişim 27 Haziran 2025. <https://kentvedemiryolu.com/istasyonlarimiz-bostanci/>
- Kent ve Demiryolu. "Yeşilköy İstasyon Caddesi." Erişim 27 Haziran 2025. <https://kentvedemiryolu.com/7-nolu-koruma-kurulu-yine-bildigini-okudu/>
- Köprülü, Bülent. *Toprak Hukuku Dersleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1958.
- Köroğlu, Gülgün. *İstanbul'daki Bizans İmparatorluk Sarayları*. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayını, 2006.
- Kuban, Doğan. *İstanbul: Bir Kent Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Kublay, Ayşe Yetişkin. "Haritalardaki İstanbul ya da İstanbul Haritaları." *Akademik Araştırmalar Dergisi İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Özel Sayısı 1* (2010): 317–332.
- Kublay, Ayşe Yetişkin. *İstanbul Haritaları (1422–1922)*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.
- Kurt, Yılmaz. "Osmanlı Toprak Yönetimi." *Osmanlı Ansiklopedisi*. 3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, 59–65.
- Kültür Envanteri. "Tokatlıyan Otel, Tarabya." Erişim 10 Şubat 2025. <https://kulturenvanteri.com/yer/tarabya-otel/#17.1/41.139694/29.057463>
- Look and Learn History Picture Archive. "Palace Hotel and Baths, Buxton." Erişim 24 Haziran 2025. <https://www.lookandlearn.com/history-images/M362323/Palace-Hotel-and-Baths-Buxton>
- Löschburg, Winfried. *Seyahatin Kültür Tarihi*. İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları, 1998.
- Mehmet Rauf. *Eylül*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Melling, Antoine Ignace. *Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore*. Paris: Treuttel et Würtz, 1819. <https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=221>
- Milli Saraylar Başkanlığı. "Dolmabahçe Sarayı." Erişim 27 Haziran 2025. <https://www.millisaraylar.gov.tr/Lokasyon/3/Dolmabahce-Sarayi>
- Montagu, Mary Wortley. *The Complete Letters of Lady Mary Wortley Montagu: 1721–1751*. Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları, 1966.
- Muşazlıoğlu, Emre. "Yok Olan Köşkler." *Gazete Kadıköy*. 16 Aralık 2022. Erişim 27 Haziran 2025. <https://www.gazetekadikoy.com.tr/yazarlar/emre-musazlioglu/yok-olan-koskler>.
- Ottoman History Podcast. "Ottoman Empire Beaches and Bathing Culture." Erişim 24 Ekim 2022. <http://www.ottomanhistoricalpodcast.com/2014/02/ottoman-empire-beaches-bathing.html>
- Örsan, Rasin. *Kaybolan Bakırköy*. İstanbul: Private Edition, 1989.
- Özgüç, Nazmiye. "Sayfiye Yerleşmeleri: Gelişme ve Başlıca Özellikleri." *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi* 22 (1977): 145–160.
- Özgüç, Nazmiye. *Turizm Coğrafyası: Özellikler ve Bölgeler*. İstanbul: Çantay Yayınları, 2011.
- Peyzax. "Mesire Alanları, Tescil İşlemleri ve Mesire Kültürü." Erişim 27 Haziran 2025. https://www.peyzax.com/mesire-alanlari-tescil-islemleri-ve-mesire-kulturu/#google_vignette
- Pimlott, John Alfred Ralph. *The Englishman's Holiday*. Londra: Faber and Faber Yayınları, 1947.
- Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*. Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır ve Ahmet Zeki İzgöer. Çev. Halit Özkan, Hakkı Uygur, Asuman Erkan Emin ve Turgay Şafak. İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.
- Rilke, Anna G. *Avrupa Saraylarından Yıldız'a: İstanbul'da Bir Hoş Sada*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Salah, Ebru. "Sayfiye: Reconceptualizing the Transformation of Nature into the City on the Anatolian Side of İstanbul." *Nature and the City: Beauty Is Taking on a New Form*. Ed. Jale Erzen ve Raffaele Milani. Sassari: Edizione Edes, 2013, 351–359.
- Salt Araştırma. Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi, Ambassade d'Allemagne à Thérapias. Constantinople – Tarabya Alman Sefareti (AHISTTARA021). Erişim 24 Haziran 2025. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/122310>
- Salt Araştırma. Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi, Boğaziçi, Bebek Açıklarında Yalılar ve Vapur (AHISTDIV00043). Erişim 24 Haziran 2025. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/94019>
- Salt Araştırma. Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi, Bebek'in Genel Görünümü – A General View of Bebek (AHISTBEBE030). Erişim 27 Haziran 2025. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/208164>

- Salt Araştırma. Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi, Bosphore, Vue Panoramique de Kanlidja – Kanlıca Manzarası – View of Kanlıca (AHISTBEYK032). Erişim 27 Haziran 2025. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/208172>
- Salt Araştırma, Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi. Büyükkada Calypso Otel – Büyükkada Calypso Hotel (AHISTBADA038). Erişim 27 Haziran 2025. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/107016>
- Salt Araştırma. Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi, Dolmabahçe Sarayı – Dolmabahçe Palace (AHISTDOLM055). Erişim 24 Haziran 2025. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/126236>
- Salt Araştırma. Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi, Quai de Buyukdere (AHTUR0106). Erişim 27 Haziran 2025. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/194306>
- Salt Araştırma. Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi, Sadabad Kasrı, Ali Saim Ülgen Arşivi (TASUH6417). Erişim 24 Haziran 2025. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/73648>
- Syken, Bill. “Atlantic City: Scenes from a Beach Town’s Heyday.” *LIFE*, 21 Haziran 2023. Erişim 27 Haziran 2025. <https://www.life.com/history/atlantic-city-scenes-from-a-beach-towns-heyday/>
- Şehir Hatları. “Bostancı İskelesi.” Erişim 27 Haziran 2025. <https://sehirhatlari.istanbul/tr/iskeleler/bostanci-138>.
- Tekeli, İlhan. *İstanbul’un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- The Byzantine Legacy. “Küçükalya Arkeopark.” Erişim 24 Haziran 2025. <https://www.thebyzantinelegacy.com/kucukyali>
- Toner, Jerry. *Leisure and Ancient Rome*. Londra: Polity Yayınları, 2013.
- Tuğlacı, Pars. *Tarih Boyunca İstanbul Adaları*. 2. cilt. İstanbul: Say Yayınları, 1995.
- Tutel, Eser. *Şirket-i Hayriye*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- Türk Dil Kurumu Genel Türkçe Sözlük. “Sayfiye.” Erişim 24 Haziran 2025. <https://sozluk.gov.tr>
- Türker, Orhan. *Therapia’dan Tarabya’ya*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2006.
- Uşaklıgil, Halit Ziya. *Saray ve Ötesi*. İstanbul: Özgür Yayınları, 1992.
- Wall, Geoffrey. “The British Seaside: Holidays and Resorts in the 20th Century.” *Annals of Tourism Research* 29 (2011): 563–582.
- Walton, John K. “The Demand for Working Class Seaside Holidays in Victorian England.” *Economic History Review* 24 (1989): 249–265.
- Yağan, Nefise Burcu. “İstanbul’da Denize Girme Alışkanlığının Mekâna Yansıması: Deniz Hamamları.” *Mimar.ist* 61 (2018): 76–83.
- “Yeşilköy Tren İstasyonu / 1912.” *Akşam Gazetesi*. 25 Nisan 2022. Erişim 24 Haziran 2025. <https://www.aksam.com.tr/foto-galeri/yasam/istanbulun-yillar-onceki-hali-sizi-cok-sasirtacak-ilk-kez-goreceksiniz/67471/>
- Yıldırım, Kadir. “Osmanlı İstanbul’unda Sanayi.” *Büyük İstanbul Tarihi*. 6. Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015, 210–245. Erişim 3 Temmuz 2025. <https://istanbultarihi.ist/202-osmanli-istanbulunda-sanayi#gallery-27>
- Yıldırım, Nurettin. “Klasik Türk edebiyatında kış mevsimini konu alan kasideler (Şitâiyeler).” *Turkish Studies* 4/8 (2009): 125–140.
- Zarifi, Yorgo. *Hatıralarım: Kaybolan Bir Dünya İstanbul 1800–1920*. İstanbul: Literatür Yayınları, 2006.